

Sisekaitseakadeemia
Politsei- ja piirivalvekolledž

Piret Raudmets

MÄLETAMISE ARVESTAMINE ISIKULISE TÕENDI
KOGUMISEL

Lõputöö

Juhendaja:

Lekt. Raivo Öpik

Tallinn 2011

LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

SISEKAITSEAKADEEMIA

Kolledž: Politsei- ja piirivalvekolledž	Kuu ja aasta: 04.2011
Töö pealkiri: Mäletamise arvestamine isikulise tõendi kogumisel.	
Töö autor: Piret Raudmets	Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises keskkonnas. Allkiri:
Lühikokkuvõte: Antud lõputöös on käsitletud mäletamisest tulenevaid erinevusi kohtueelselt ning kohtus antud ütluste vahel, mis on sagedasemad mäluvigade põhjused, milline on aja mõju faktiliste andmete mäletamisele ning kuidas võib mäluveast tingituna kohus jätta arvestamata kohtueelsel menetlusel kogutud isikulisi tõendeid. Lõputöös on kasutatud kriminaalasjades aset leidnud sündmusi, mille põhjal on kvalitatiivset andmeanalüüsi meetodit kasutades analüüsitud isikulise tõendi puhul sagedamini esinevaid mäluvigu ning nende tekkepõhjuseid. Analüüsi tulemusena selgus, et kasutatud 15- kriminaalasjast esines mäluvigu neljateistkümnes. Lühem aeg sündmuse ning kohtuliku ülekuulamise vahel vähendas mäluvigade esinemist olulistes tõendamiseseme asjaoludes nagu kuriteo toimepanemise aeg ning viis. Lõputöös tõusetunud probleem vajab laiemat käsitlemist eelkõige seetõttu, et seadusandja ei ole üheselt määratlenud isikulise tõendi kogumisel ilmnunud mäluvigade esinemisega seonduvaid asjaolusid. Lõputöö maht on 50 lehekülge.	
Võtmesõnad: mäletamine, mälu, taju, unustamine, ülekuulamine, ütlus	
Võõrkeelsed võtmesõnad: remembering, memory, perception, forgetting, interrogation	
Säilitamise koht:	
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor:	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja:	Allkiri:

SISUKORD

LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON	2
SISUKORD	3
SISSEJUHATUS	4
1. TUNNETUSPROTSESSID	7
1.1 Teadmine ja tajus	7
1.2 Mälu.....	8
1.3. Isikute ütlused, mälupsühholoogia ja usaldusväärsus	14
1.4 Ütluste andja mälu mõjutatavus ülekuulaja poolt	17
2. MÄLETAMISEST TULENEVAD LAHKNEVUSED KOHTUS NING KOHTUEELSELT ANTUD ÜTLUSTE VAHEL	21
3. MÄLUVIGADE PÕHJUSED NING ESINEMISSAGEDUS ANALÜÜSITUD KRIMINAALASJADE PÕHJAL ...	38
KOKKUVÕTE.....	42
SUMMARY	44
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	45
LISA 1	48

SISSEJUHATUS

Kohtumenetluse eesmärk enne kohtuotsuse tegemist on selgitada välja tõde, sama eesmärk on ka kohtueelse menetluse läbiviimisel - tõendeid kogutakse tõe väljaselgitamiseks ehk teisisõnu selleks, et kohtus saaks karistatud kuriteo toime pannud isik(ud) ja ainult see isik.

Kohtueelses menetluses tõendite kogumine on olemuselt üsna loominguine protsess, mille käigus on kohtueelsel menetlejal tarvis otsustada tõendite kogumise ja talletamise loogiline järjestus selliselt, et kriminaalasja raames oleks teostatud kõik menetlustoimingud, mis võimalikud tõendamiseseme asjaolude väljaselgitamiseks ning kogutud kõik tõendid selliselt, et kohtumenetluses oleks kohtueelses menetluses kogutud tõendite pinnalt võimalik kindlaks teha kuriteo toime pannud isik, tema süü ning määrata karistuse.

Isikuline tõend ehk ütlus on ääretult tugev, kuid välistingimustest mõjutatav tõend. Riigikohus on varasemates otsustes märkinud, et kohus võib süüdimõistva otsuse langetamisel tugineda kasvõi ühele tõendile või ka üksnes kaudsetele tõenditele (Riigikohus 2009). Sellisel juhul on äärmiselt oluline anda hinnang tõendi usaldusväärsuse kohta.

Mäletamist on raske kontrollida, lihtne ei ole kindlaks teha, kas isik tõepoolest ei mäleta sündmust või kõigest väidab, et ei mäleta seda. Kuid menetlejal on siiski võimalik mingil määral hinnata ütluste usaldusväärsust, hinnates ütluste andja hetkeseisundit, vanust, psüühika arengutaset, tajuvõimet jms ning osutades asjaolule, et see on kooskõlas kohtueelsel menetlusel kogutud teiste tõenditega.

Ütluste usaldusväärsus ja adekvaatsus on otseses seoses isiku mälu ning mäletamisvõimega. Mälu ja mäletamisvõime aga omakorda otseses seoses ajaga - oleme kõik kogenud, et mäletame paremini lähiajal toimunud kui seda, millest on kauem aega möödunud. Ka seda on igapäevaelus ilmselt kõik täheldanud, et mõni inimene mäletab teatud fakte paremini kui teine.

Paraku kipuvad menetlejad kohtueelsel uurimisel seda aspekti unustama ning nn. tugevat isikulist tõendit loodetakse sageli saada juba liiga hilja - siis kui isik ei mäleta enam toimunud sündmust või mäletab toimunud sündmust osaliselt, mis omakorda „kompenseeritakse“ menetlejate poolt suunavate küsimustega.

Eesti Vabariigi kohtupraktikas olulisel kohal on laialdast avalikku tähelepanu pälvinud kriminaalasi, mille kohta on Riigikohtu lahend nr 3-1-1-22-10. Antud lahendis on Riigikohus küll võrdlemisi napisõnaliselt, kuid siiski olulisel määral käsitletud tunnistaja usaldusvääruse hindamist. (Riigikohus 2010)

Riigikohus on leidnud, et kui tunnistaja poolt kohtueelses menetluses ja kohtumenetluses antud ütlused on diametraalselt erinevad ning kui isik ei suuda mõistuspäraselt ja kohtule arusaadavalt selgitada eri ajal antud ütluste erinevuse põhjust, tuleb selline tõend tervikuna kui ebausaldusväärne kõrvale jätta. Tunnistaja ütluste usaldusväärust mõjutavate asjaolude loetelu on lahtine. Sinna kuuluvad kindlasti tunnistaja ütluste vastuolulisus, tunnistaja halb iseloom, tunnistaja kallutatus, tunnistaja mäluviga ja tunnistaja ütluste vastuolu teiste asjas uuritud tõenditega. (Nääs 2010)

Riigikohus on lahendis nr 3-1-1-105-06 väitnud järgmist: KrMS § 289 tõlgendamise seoses on tõusetunud aga selline küsimus, mida ei ole Riigikohtu lahendites varem käsitletud. Nimelt avaldas maakohus riskküsitluse raames tunnistajate kohtueelses menetluses antud ütlused põhjendusega, et nad ei mäletanud kohtuistungil sündmust, mille kohta oli varem kohtueelses menetluses ütlusi antud. Kolleegiumi arvates tuleb siinjuures kõigepealt analüüsida seda, kas ja kui võrd on seadusandja pidanud vajalikuks arvestada ütluste andmisel mäletamisega seonduvat ja kuidas seda kohtumenetluse võistlevuse põhimõtte kontekstis hinnata. Otsesõnu seonduvat mäletamisega kriminaalmenetluse seadustikus vaid § 68 lg-s 3 sätestatu, mille kohaselt võib tunnistaja arvandmete, nimede ja muude raskesti meespeetavate andmete kohta ütlusi andes kasutada märkmeid ja muid dokumente. Avaldades tunnistaja mälu värskendamiseks tema kohtueelses menetluses antud ütlusi, tuleb riskküsitlust jätkates välja selgitada, mis talle meenub ning riskküsitlusel antud ütlusi hinnata kogumis teiste kohtus kontrollitud tõenditega. Kui vaatamata püüdlustele tunnistaja mälu ei taastu ja teda ei ole võimalik riskküsitleda, on tema eeluurimisel antud ütluste tõendina kasutamine välistatud. (Riigikohus 2007a)

Autor leiab tulenevalt eeltoodust, et antud lõputöö on **aktuaalne** just seetõttu, et tegemist on sedavõrd olulise küsimusega - kas mäluvea tõttu lugeda isikuline tõend ebausaldusväärseks ning menetluses täielikult välja jätta, mis võib olulisel määral mõjutada õigusemõistmise protsessi.

Siinkohal märgib lõputöö autor, et nimetatud kohtulahendid ei ole pretsedendid, mäletamisega seonduvat on kohtulahendites käsitletud vähesel määral ka varem, küll aga on autor seisukohal, et need on konkreetse lõputöö aktuaalsuse üheselt mõistetavaks muutmise seisukohalt sobivaimad.

Ka seadusandja ei ole mäletamisega seonduvat laiemalt määratlenud, mistõttu on autor seisukohal, et selle teema käsitlemine ning antud probleemile tähelepanu juhtimine on äärmiselt oluline.

Antud lõputöö **eesmärk** on välja selgitada, millised on sagedasemad mäletamisest tulenevad vead, mis ilmnevad kohtueelselt ja kohtumenetluses antud ütluste vahel ning milline on aja mõju faktiliste andmete mäletamisele.

Nimetatud üldeesmärgi saavutamiseks on analüüsitud praktikas aset leidnud kriminaalajade materjale ning kohtuistungiprotokolle, kasutades kvalitatiivset tekstianalüüsi meetodit.

Lõputöö **uurimisprobleem** on määratleda ja analüüsida, kuivõrd saab inimese mälu, mäletamist ja taju usaldada ning milliseid mäletamisega seonduvaid aspekte peab isikulise tööendi kogumisel arvestama.

Töö koosneb sissejuhatausest, kolmest peatükist ning kokkuvõttest.

Esimeses peatükis kirjeldab autor kasutatud kirjanduse põhjal tunnetusprotsesse, mis hõlmab endas teadmise, taju, mälu olemuse ning mälupsühholoogia kirjeldamist. Võrreldud on erinevaid teooriaid, käsitlusi, mis põimitud autoripoolsete seisukohtadega.

Teises peatükis toob autor välja mäletamisest tulenevad erisused kohtueelselt ning kohtus antud ütluste vahel ning küsitlejate poolt kasutatud suunavad küsimused Tartu Maakohtu praktikas aset leidnud kriminaalajade ja kohtuistungiprotokollide näidetel. Töös on kasutatud 15 ajaperioodi 2005-2010 jäävat kriminaalaja, milles kokku 37 episoodi. Välja on toodud ka kohtu seisukohad nimetatud lahknevuste arvestamisel.

Kolmandas peatükis analüüsib autor kasutatud kriminaalajade põhjal lahknevusi, mis on ilmnunud kohtueelselt ning kohtumenetluses antud ütluste vahel, milline on suunavate küsimuste osakaal ning mil viisil mõjutab aeg faktiliste andmete mäletamist, kas ja kuidas mõjutab see kohtuprotsessi.

1. TUNNETUSPROTSESSID

Tunnetusprotsess hõlmab endas mäletamisega seonduvad tegurid, alustades sellest, kuidas inimene tunnetab ja tajub ümbritsevat, kuidas ta seda enese jaoks teadvustab ning mil viisil on see seotud erinevate mäluprotsessidega. Järgnevas peatükis on käsitletud eelnimetatud protsesse ning tuginetud erinevate autorite käsitlusele ning uurimustulemustele.

1.1 Teadmine ja tajus

Inimene tunnetab ja tajub ümbritsevat meeleelunditega, mille kaudu võtab vastu ümbritsevast maailmast saadud informatsiooni - tehes seda kas puudutuse, haistmise, nägemise, kompimise, kuulmise või maitsmise kaudu.

Tegelikkuse meelelise peegelduse peamised vormid on aisting, taju ja kujutus. Viimase puhul tekib psüühiline kujund mäluandmetest ilma välismõjurite vahetu toimeta, aistingu ja taju puhul on aga tegu nende mõjurite vahetu mõjuga meeleelunditele. Taju on objektiivse tegelikkuse peegeldamine tervikliku meelelise kujundina, mis tagab mõjurite äratundmise ja identifitseerimise, nende seostamise olemasoleva kogemusega. (Riid 1995:1)

Tunnistaja saab ütlusi anda vaid selle kohta, mida ta on ise vahetult tajunud. (Kangur 2008) Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 68 lg 5 sätestatu kohaselt on tunnistaja ütlused tõendamiseseme nende asjaolude kohta, millest ta on saanud teadlikuks teise isiku vahendusel, tõendid üksnes juhul, kui vahetut tõendiallikat ei saa üle kuulata. (Kriminaalmenetluse seadustik, 12.02.2003)

Riigikohtu kriminaalkolleegium on lahendis nr 3-1-1-4-07 väitnud, et tunnistaja ütluste esemeks on minevikulised asjaolud, mida ta on tajunud (reeglina näinud või kuulnud), mitte aga arvamused, järeldused, väärtushinnangud või juriidilised seisukohad. (Riigikohus 2007b) Siinkohal leiab autor, et mõnevõrra küsitavaks jääb sellisel juhul tõendi usaldusvääruse hindamine - inimesed ei taju vastuvõetavat informatsiooni üheselt, sündmusi tajutakse erinevalt ning paratamatult lisavad tunnistajad ütlusi andes juurde oma subjektiivseid seisukohti, järeldusi. Kui isik on lühinägelik või halva kuulmisega, siis on ka tema poolt antud ütlused tajutu kohta tegelikkusest moonutatud.

Tõsi, sellisel juhul aga võib ütluste andja arvata, et tema poolt tajutud sündmuse kirjeldamine on ainuõige, hoolimata halvast kuulmisest, on ta siseveendumusel, et kuulis täpselt pealt sündmust, mille kohta ta ütlosti annab. Nimetatud ebatäpsusi taju ja teadmise vahel on käsitletud Mario Rosentau. Autor nõustub alljärgneva M. Rosentau seisukohaga, mille kohaselt inimesed sageli väidavad end teadvat täpseid asjaolusid, kuid tuginevad antud teadmise puhul pigem varem kogetu loogilisele seostamisele sündmusega kui reaalselt aset leidnud sündmuse asjaolude kirjeldamisele.

Tõene uskumus, olemaks teadmine, vajab õigustust – mingit alust, kriteeriumi või indikaatorit selle kohta, et uskumus on tõene. Mitteeksimuslik asetus näib tulenevat 'teadmise' definitsioonist enesest: ei saa olla nii, et isik teab valet asja; ehk teistpidi, kui isik teab, siis see, mida ta teab, saab olla üksnes tõene. Eksimuse korral on lihtsalt tegemist väära uskumusega. Kuid kas haigena või öösel pimedas meie teadmine lakkab? Me ju arvame teadvat, et päeval nähtud asjad on samal kohal ka öösel, ent pilkases pimeduses ei saa me enam olla sama kindlad, sest esemed võivad mingil, meile mitteteadaolevatel põhjustel ka teisiti asetseada. Öösel pelki siluette nähes on meile teadmise õigustuseks jäänud päevane asjade seisu nägemine, kuid mitteeksimusliku hoiaku järgi me öösel enam ei tea, kas tuttavate esemete või inimeste siluetid ikka kuuluvad nendele samadele esemetele ja inimestele, sest isegi siis, kui me tegelikult ei eksi, on õigustus kriitiliselt nõrgenenud võimaluse suhtes, et keegi on esemed ümber tõstnud või tuttavas kohas viibibki tuttava inimese asemel hoopis keegi võõras. Klassikalisteks näideteks eksimuse põhjustajaina on illusioonid ja hallutsinatsioonid. Illusioon tekib ebatavalistes vaatlustingimustes või mitteharjumuspäraste ja tundmatute nähtuste tajumisel või tekitatakse tahtlikult n-ö varjatud trikkidega. Hallutsinatsioon esineb ebatavalises tervislikus seisundis, näiteks joobes. Mõlema ühisomaduseks on vaatlejas esile kutsutud tajupildi või kujutluse mittevastavus asjade tõelisele seisule. (Rosentau 2001)

1.2 Mälu

Peep Leppik-u sõnade kohaselt on mälu elusa organismi võime omandada ja säilitada kasulikke oskusi, harjumusi, infot ja teadmisi. (Leppik 2003: 39)

Mälu on igal elusolendil, kuid välisinfo vastuvõttu ning teabe kasutamist mõjutavad nii iga indiviidi füüsilised/psüühilised eripärad kui väliskeskkonna mõjud.

Psüühilised omadused on inimese psüühika iseärasused, mis iseloomustavad tema psüühikat kiiruse, täpsuse, püsivuse, muutlikkuse, taseme, mahu jms. seisukohalt. (Auväärt 2001)

Teatavasti loomariigis valitsevad peamiselt instinktid, muud valdavalt bioloogilis-füsioloogilist laadi tungid ja tõukejõud. Sotsiaalses koosluses, seevastu, hakkab inimese käitumuslikke valikuid juhtima teadvuslik-vaimne mehhanism, sealhulgas emotsioonid, kujutlused, teadmised selle kohta, mis on õige või mida taunitakse antud koosluses. (Raska 2010:11)

Inimese ja kõrgemate loomade käitumise olemuslikuks tunnusjooneks on psüühiliste protsesside vahendusel saadud info pidev kasutamine oma tegevustes. Selleks akumulereeritakse tekkinud kujundite, ideede reaktsioonide aluseks olnud närviseosed ajus, mis teebki võimalikuks kogemuse kujunemise. Psüühilise tegevuse käigu ja tulemuste salvestamine, üldistamine ja hilisem ärakasutamine on mälu ülesandeks. Mälu on psüühikanähtus, mis seisneb teadmiste, muljete ja oskuste meeldejätmises ja reprodutseerimises. Teatud mõttes on mälu psüühiline võime, mille aluseks on teatud mäluprotsessid. Talletamise täpsus ja püsivus sõltuvad laekuva info intensiivsusest ja olulisusest isikule. Eluliselt oluline fikseerub püsivamalt. Peab arvestama, et püsivat info säilitamist tagavad pikaajalised mäluprotsessid on suures osas teadvuse kontrolli välised ja toimuvad inimese subjektiivselt teadmises erinevalt. Nii võib inimene arvata, et ta on kord tajutu/teatu unustanud ega suuda seda enam meenutada. Värskest tekkinud närvierutus ei fikseeru kohe, vaid nagu on näidanud uurimused, selleks kulub teatud konsolideerumisaeg, mis võib ulatuda 15 sekundist kuni 30 minutini, tavaliselt 10-15 minutit. See aeg on vajalik biokeemilisteks protsessideks, mis on püsimälu jälje moodustamise aluseks. Kui konsolidatsiooni perioodil aju talitust järsult häirida (näiteks avariil saadud trauma), siis efektiivset mälu jälge ei teki. Lühiajalisemate mäluprotsesside aluseks on ärritusele järgnevate peaaegu närviprotsesside edasikestmine pärast neid põhjustanud ärrituse otsese mõju lõppemist. (Bachmann, Maruste 2001:128-129)

Nii Talis Bachmann-i, Rait Maruste kui Peep Leppik-u poolt esitatud mälu definitsioonid on suures osas kattuvad. Mäluuurijad on klassifitseerinud mälunähtused mäluprotsessideks ja mäluliikideks.

Mälu põhiprotsessideks on: 1) meeldejätmise/ omandamine 2) säilitamine 3) meenutamine/ reprodutseerimine. (Bachmann, Maruste 2001:130) Eristatakse ka lühiajalist ja pikaajalist mälu, erinevates allikates käsitletud ka kui ultralühiajalist, lühi- või lühiajalist mälu, püsिमälu (Leppik 2003: 40)

Erinevus lühi- ja püsिमälu vahel seisneb selles, et püsिमälu võib kesta mõnest päevast kuni eluea lõpuni, seevastu lühimälu kestvus on maksimaalselt 30 sekundit. Erinevad uuringud ei ole jõudnud ühesele järeldusele lühi- ja püsिमälu seotuse vahel. Näiteks Atkinson-Shiffrin-i mudeli kohaselt võib lühimälu äärmuslikes olukordades muutuda püsिमäluks. Seevastu teised uurimused ei kinnita mingisugust seost lühi- ja püsिमälu vahel. Paljudes teooriates on asutud ühesele seisukohale, et püsिमälu organiseerituse ja pikaajaliste mälestuste säilimise tagab piisav uni. Küll aga avaldavad püsिमälu säilimisele negatiivset mõju haigused - Alzheimeri tõbi, dementsus, skisofreenia, Parkinsoni tõbi. (Lynch 2011)

Omandamine kui individualiseeritud protsess sõltub väga paljudest teguritest. Korduvalt millegagi kokkupuutumisest, selle automaatselt tajumisest on vähe, et see täpselt mälus fikseeruks. Kui meeldejäamisvajadus on isiksuslikult oluline, siis lülitub omandamist teostama ka tahe. Omandamisele mõjub ka üldine aktivatsiooniaste (virgus, huvi, erutus, simulantide - kofeiini jm mõju, huvipuudus, väsimus, müra, magamatus, alkohol, rahustid). (Bachmann, Maruste 2001:131-132)

Kui mälu ei kahjustu, võib **säilitamine** olla väga kestev. Peamised muutused, mis leiavad aset mäluskeemides talletuva teabega:

- info redutseerub (lüheneb, lihtsustub)

- info muutub isikupärasemaks, sh tekivad isikupärased moonutused või varjundid, mälumaterjaliga liitub subjektiivne hoiak, suhtumised muudavad neutraalse isiklikuks

- info transformeerub; tekivad lüngad ja vahelejäetud; vähemtuntud ühikute asemele võivad asuda tuttavad; hilisem võib asendada varasemaga ja vastupidi

- liiga individuaalne ja konkreetne, „mittepõhimõtteline“ võib ununeda (nt. pärisnimed); detailid taanduvad

- ilmuvad uued teemad, mida algselt ei olnud; see toimub vastavalt ootustele, hoiakutele, kogemuslikule tõenäosusele

- subjekti ootustega sobimatu, tema jaoks mitteloogiline info ununeb
- ilmneb ratsionalisatsioon - lisandub info, mis aitaks seletada ebaselget või vastuolulist mäletatavas
- domineerivate teemade teke; osa teemasid muutuvad valdavaks, teiste elemendid lisanduvad sinna juurde või ununevad. (Bachmann, Maruste 2001:135-136)

Reprodutseerimine on mälus säilinu taastamine ja/või kasutamine tegevustes. Materjali reprodutseeritakse nii iseendale kui ka teistele esitamiseks. Vahepeel materjal iseendale reprodutseeritakse tavaliselt kujutlusena kas helidest, värvidest, esemeist, olendeist, situatsioonidest. Üldistatud tunnetusprotsessi (mõtlemise) materjal reprodutseeritakse tavaliselt sõnaliselt või abstraktsete kujunditena, nendega teostatavate vaimsete operatsioonidena. Reprodutseerimise liikideks on: äratundmine, meenumine, mäletamine/meenutamine. Reprodutseerimismehhanisme aitab paremini mõista meeldetuletuse nähtust. Teatava aja möödumisel omandamisest on reprodutseerimine täielikum ja täpsem kui kohe peale omandamist. Toimub omamoodi kristalliseerumine, selginemine, mille haripunkt saabub *ca* **12-14** tundi pärast omandamist. Kirjeldatud nähtust tuleb näiteks arvestada eksamiks valmistumisel, aga ka ülekuulamisaja kindlaksmääramisel ja ütluste hindamisel. (Bachmann, Maruste 2001: 138-140)

Äratundmine on valdavalt passiivne mitteteadvuslik protsess, mis teadvustub tagajärjena - tuttavlikkuse ja kindlasse liiki suhestamise elamusena. Sellele põhineb meie igapäevane orienteerumine ümbritsevas. Äratundmisel tuginetakse tajukujunditele. Näiteks ei suuda kannatanu kurjategija kohta öelda midagi konkreetset, kuid nähes tema fotot teiste hulgas, tunneb ta eksimatult ära. Meenumisel aktualiseerub materjal kergesti, ilma erilise pingutusega, nagu iseenesest hetke situatsiooni või tegevuse ajal. Meenumise edukus sõltub oluliselt sellest, kui võrd selgelt ja täpselt on püstitatud reprodutseerimiseülesanne ja kui võrd see on teadvustatud. (Bachmann, Maruste 2001: 138-140)

Meenutamise põhisisuks on materjali väljatoomine püsimälust ja selle üleviimine operatiivmällu. Meenutamine on reprodutseerimisliik, kus püsimälus fikseerunu väljatoomiseks on vajalik tahtepingutus, sihipärane otsing. Inimesed on kindlad oma teadmistes, kuigi ta võib mitte suuta vajalikku kohe reprodutseerida. (Bachmann, Maruste 2001:138-139)

Siinkohal ilmneb vastuolu Bachmann, Maruste ja Loftuse teooriate vahel. Esimeses väidetakse, et isik võib kurjategija foto nägemisel ta ilmeksimatult ära tunda. Sellise väite vastu on aga tugevalt Loftus, kes paljudes artiklites juhib tähelepanu Ameerika Ühendriikides suurele kinnipeetute arvule, kes on süüdi mõistetud üksnes tunnistaja/kannatanu poolt kurjategija fotode/isiku järgi äratundmise põhjal ning hilisema DNA-testi tulemusena mõistetud sootuks õigeks. Loftus on seisukohal, et mälu on muutlik ja mõjutatav ning õigussüsteem liialt ühekülgne ega arvesta inimese psühholoogilisi iseärasusi. (Loftus 2003)

Inimesed mäletavad, aga ka unustavad. Unustamine on üks mälu põhiprotsessidest. Igapäevaste tegevuste käigus ei mõtle inimene tihtipeale konkreetsele tegevusele - tegutseme rutiinselt, automaatselt, mistõttu võib selle tegevuse hilisem meenutamine olla raskendatud. Unustamine võib olla tingitud paljudest teguritest, näiteks vanus, tervislik seisund, välised ärritajad.

Kaheks tähtsaks unustamise mehhanismiks on retroaktiivne interferents ja proaktiivne pidurdus. Esimene tähendab eelneva info unustamist uue info vastuvõtmise mõjul. Teine mõiste osutab vastupidisele protsessile - eelneva info häirivale mõjule uue info omandamisel. (Bachmann, Maruste 2001:137)

Alkoholi või psühhotropsete ainete tarvitamise tagajärjel võib inimene unustada, sündmuste meenutamisel võivad esineda mälu lüngad. Ühiskonnas on laialt levinud arusaam, et mäluhäireid ning unustamist esineb suure alkoholikoguse tarvitamisel ning väikses koguses alkoholi tarvitamine käitumuse ega taju omadusi ei muuda.

Ameerika Riikliku Alkoholi Kuritarvitamise ja Alkoholismi Instituudi uurijad on kindlaks teinud, et mälu mõjutamiseks piisab ka kahest alkoholikokteilist. (Goodwin 1989)

Alkoholi tarvitamine põhjustab mälu halvenemist (esineb raskusi uue teabe salvestamisel ning varasema teabe taastamisel), kõnehäireid, motoorseid häireid (häired liikumises), esinevad esemete/objektide äratundmise raskused, häired planeerimisel, organiseerimisel, mõistete moodustamisel. (Moryiama, Mimura, Kato, Kashima 2005)

Ka seoseid mäletamise ja inimese vanuse vahel on palju uuritud.

Seadusandja on kehtestanud teatud vanuselised piirid, alates millest saab isikut juriidilisele vastutusele võtta. Siin tuleb aga arvestada sellega, et küsimus lapse ja inimese vanusest üldse, ei ole üheselt mõistetav, kuna lisaks tema bioloogilisele vanusele peame tema tegude hindamisel arvestama ka tema kronoloogilise, psüühilise ja sotsiaalse vanusega, mis ei pruugi omavahel vastavuses olla. (Kaugia 2003)

Laste puhul on erinevates uuringutes täheldatud, et nad mäletavad möödunud sündmusi hästi, enamgi veel, need mäletsused säilivad pikka aega. Algkooliealised lapsed mäletavad sündmusi paremini kui eelkooliealised lapsed. Vanemad lapsed saavad hästi hakkama vabameenutusega, on kirjeldustes detailsemad ning unustavad vähem. (Gordon, Baker-Ward, Ornstein 2001)

Analoogsele järeldusele on jõutud ka teises uuringus, mille kohaselt on 5-6 aastased lapsed võimelised mõistma ja kirjeldama sündmusi üsna hästi, seevastu nooremad kui 5-6 aastased lapsed ei ole kirjeldustes nii täpsed kui veidi vanemad lapsed ning nad võivad ütlusi sagedasti muuta. Vanemad kui 6-aastased lapsed on võimelised nähtut kirjeldama sama täpselt ja täielikult kui täiskasvanud isikud. (Fivush 1993 ref. Haber & Haber 2000) Mõnedel andmetel peetakse 6-7 aastase lapse aktiivse sõnavara mahuks 3500-5000 üksust, laps mõistab aga kuni 14 000 sõna. (Karlep 1998:276 ref. Tammemäe 2008)

Mälu on bioloogilise võimekuse tipul 25. ja 30. eluaasta vahel. Hiljem algab mälu üldvõimekuse langus, kuid see toimub diferentseeritult. Vahetu mälu halvenemist kompenseeritakse materjali oskuslikuma organiseerimisega ja kogemustel põhineva üldistuse ja järeldusvõimega. Raskusi põhjustab aga hoopis see, et kord juba kujunenud seoseid ja stereotüüpe on üha raskem ümber kujundada ja nende asemel uusi luua; ilmub mälu tegevuse rigiidsus (paindumatus). (Bachmann, Maruste 2001:135). Seevastu S. Leppik on seisukohal, et just vanemas eas suureneb inimese mälu maht. Järgnevas aga seisukohad kattuvad ning ka S. Leppik-u arvamuse kohaselt langetab elatunud inimene alati arukamaid, mitmekülgselt läbikaalutumaid otsuseid, sest tema mõtlemine on sügavam, laiahaardelisem ja paindlikum. (Leppik 2003:39)

1.3. Isikute ütlused, mälu psühholoogia ja usaldusväärsus

Viimastel aastakümnetel mälu käsitlevad teaduslikud uurimused on näidanud, et inimeste mälestused on sageli ebatäpsed. Inimesed usuvad ekslikult, et nende mälu on ainuõige, stabiilne, detailne. Selle väite tõestuseks näide reaalselt aset leidnud sündmusest - toimus pangarööv, röövlid sidusid kinni valvuri ning käskisid pangasolijatel pikali heita, nõudsid raha ning lahkusid. Röövi toimepanemise ajal olid pangas viis tellerit, kaks teenistajat, üks valvur ning viis klienti. Kui nimetatud tunnistajaid hiljem üle kuulati, olid nende poolt antud ütlused väga erinevad - eksiti röövlite arvu, välimuse, tegevuste, relvade olemasolu ning sündmuse kestvuse osas. Tunnistajate eksimused tehti kindlaks turvakaamera salvestuste põhjal. (Haber & Haber 2000) Siinkohal peab autor sündmuses nimetatud eksimuste põhjustena võimalikuks eelpool käsitletud Bachmann, Maruste (2001) teooriakäsitlust, mille kohaselt mälu skeemides talletuva teabe säilimisel võivad tekkida lüngad, vahelejäetud ning detailide taandumine.

Tunnistajate ütluste puhul on põhitähtsad on kaks asjaolu. Esiteks, mis toimub tunnistajaga sündmuse ja tunnistuse andmise vahelisel ajavahemikul - kui palju ja millist muud teavet ta omandab; kas ja kellega on tunnistaja vahepeal kokku puutunud; kas arutatakse kõne all olevat sündmust või räägitakse sellest; kas keegi tahes või tahtmata mõjutab oma jutuga tunnistajat; kas vahepealsed sündmused ja vastuvõetud informatsioon sarnanevad vaadeldava sündmusega või mitte. Teiseks, kuivõrd mõjutatav on tunnistaja mälu tunnistuse andmise või ülekuulamise ajal intervjuuerija või kohtumenetluses advokaatide ja süüdistajate poolt. (Bachmann 2003:56-57) Samadele järeldustele tugineb ka Loftus. Psühholoogiaalased uuringud on näidanud, et praktiliselt võimatu on eristada reaalseid mälestusi kujutlusvõime või muude protsesside tagajärjel tekkinud mälestustest. Mälestused on haavatavad sündmusejärgsest informatsioonist - mälestused võivad muutuda hilisema info ning teiste isikute jutu tagajärjel. (Loftus 2002) Ei ole tõestatud, et kõrgema intelligentsustasemega inimesed on tunnistustes täpsemad kui madala intelligentsustasemega isikud. (Haber & Haber 2000) Suurimaid autoriteete tunnistajate psühholoogia alalt Elizabeth Loftus on teinud terve rea katseid ja küsitlusi, uurimaks tunnistajate psühholoogiat sh ülaltoodud probleemi. On teada, et:

1. Tugeva stressi tingimustes (kannatanu/ohvri rollis) iseloomustab inimest vähenenud võime tajuda ja mäletada sündmuste detaile.

2. Nii mehed kui naised pealtnägija rollis mäletavad ilma vägivallata kuriteo üksikasju paremini kui vägivalda sisaldava kuriteo üksikasju.
3. Ohvri tähelepanu relvaga sooritatud kuriteo korral on koondunud eelkõige relvale ja seetõttu häirub hilisem mälu kurjategija näo jm suhtes.
4. Enda omast erinevasse rassi kuuluvat inimest on raskem mälus õigesti taastada kui samast rassist inimest.
5. Suunavad küsimused võivad mõjutada tunnistajate ütlusi. (Bachmann, Maruste 2001:156-157)

Selline toime on isegi üldiselt sarnasel küsimusel, mis on esitatud erinevas vormis. (Nt. „Kas Te nägite purunenud klaasi?“ või „kas Te nägite seda purunenud klaasi?“). Viimase küsimuse puhul on vastus „jaa“ sagedasem. Saame kokkuvõtteks järeldada, et:

- 1) Tunnistajate ütlustesse tuleb suhtuda ettevaatusega (isegi kui inimene väidab, et on hea nägudetundja)
- 2) Tunnistajatele tuleb läheneda diferentseeritult
- 3) Nägude jm visuaalsete tunnuste mälu efektiivsuse test peab olema valideeritud ja mõõtma just seda mälu tüüpi, mille taset uurimisülesandest lähtuvalt diagnoosida tahetakse. (Bachmann, Maruste 2001:158)

Isikute ütluste mälupsühholoogia eripärad on välja toonud Jokinen, tema käsitluse kohaselt on oluline psühholoogiline vahe süüdlase ja mitte süüdi oleva isiku käitumise vahel see, et vaid süüdlane on olnud vahetult kuriteopaigal ja teab, mis seal juhtus. Süüdlase teadvuses on mälupilt sündmusest, mida kuritegu mitte toime pannud isikul ei esine. Tõenäosus identifitseerida oluline detail väheneb, kui sündmusest möödunud aeg kasvab. Passiivselt omandatud infot nagu ohvri pükste värv, mäletatakse tõenäoliselt halvemini kui aktiivselt omandatud infot nagu süüdlase poolt kuriteo toimepanemise ajal kasutatud esemeid. Süüdlase poolt eelnevalt ettevalmistatud esemeid (näiteks ohvrite käte sidumiseks valmisatud nõör) mäletatakse tõenäolisemalt kui kuriteoga juhuslikult seotud esemeid (näiteks sündmuskohalt raha sissenõudmiseks võetud kilekott). Süüdlase poolt varem sooritatud muud kuriteod võivad häirida kuritegude detailset mäletamist ja sellega seotud teabe tunnistamist (tapmise,

röövimise ajal mäletatakse selle kesket rolli, samas rahakoti varastamise võib segi ajada teiste sarnaste kuritegudega. (Jokinen 2005: 10-17)

Isikute mälu psühholoogia seisukohalt on oluline viis, kuidas isikule objekt tajumiseks esitatakse.

Inimese näo äratundmise efektiivsus sõltub väga oluliselt kontekstist. Nii on 180° („pea alaspidi“) pööratud ehk inverteeritud nägu väga raske ära tunda. Nägude äratundmise puhul on tähtsam kui paljude muude objektide korral tundlikkus (näo) elementide ja üksiktunnuste suhtele, tervikkujundile mitte niivõrd aga tundlikkus eraldi võetud detailide suhtes (mida saab pealegi hästi maskeerida, kõrvaldada või kunstlikult luua). Muuhulgas katseandmed viitavad terviktunnuste ja –muljete suuremale usaldusväärsusele nägudemälus, võrreldes üksikute füüsiliste dimensioonidega. (Näo „elavus“, „ausus“, „intelligentsus“ jms võimaldas katses võõraste inimeste nägusid paremini kategoriseerida kui sellised dimensioonid nagu lõug, nina, juuksed jne.). (Bachmann, Maruste 2001:158) Tunnistaja puhul mõjutavad informatsiooni vastuvõtmist tajumise tingimused, sh tunnistaja tervises seisund (nt. on värvipime või kuuleb halvasti). Informatsiooni salvestamine tähendab tunnistaja puhul muidugi tema võimet kõike täpselt ja moonutusteta ning kadudeta meeles pidada. Informatsiooni taasesitamisega seostub aga tunnistaja puhul küsimus sellest, kas tunnistaja on kohtus aus või mitte (sh. kui palju ta tegelikult tajutule edevusest juurde lisab. Selles asjas selgitab Riigikohus, et tunnistaja ütlus on tõendiks vaid tunnistaja poolt tajutud minevikuliste asjaolude osas, mitte aga tunnistaja omapoolsete arvamuste, järelduste, väärtushinnangute või juriidiliste seisukohtade osas. (Kangur 2008)

Mälu säilitatava sündmuskohase teabe kvaliteet halveneb aja möödudes oluliselt. Sündmuste mälu moodsate uuringute üks mõjukaimaid eelkäijaid Sir Frederick Bartlett on juba 20. sajandi 30.-40. aastatel hästi kirjeldanud aja jooksul inimese mälu asetleidvaid muutusi. Tema üldistused tuginevad muu hulgas ka oma eksperimentaalsete uurimuste andmetele:

- detailide suhteline rõhutamine ja detailide olulisus muutuvad;
- isik kannab sõltuvalt oma seisundist mäletatavasse üle emotsionaalsed hinnangud, meenutatava hinnangulisus suureneb;
- eemalduakse esialgsest tähendusest;

- mäletatava materjali maht väheneb ja tekst, millega suudetakse sündmust kirjeldada, lüheneb;
- suureneb mälus talletatud materjali seos isiku poolt omaksvõetud tõekspidamiste ja eelnevalt omandatud informatsiooniga;
- suureneb konventsionaalsuse ja tavapärasuse aste;
- faktid, arvud ja pärisnimed kipuvad ununema. (Bachmann 2003:56)

Ka tänapäevased uurimused kinnitavad eeltoodut. Üldiselt detailsus väheneb, sotsiaalne sisu võimendub ning subjektiivne enesekindlus oma mälu headuses on suurem tegelikust, objektiivselt mõõdetud mäluvõimest. Inimene mäletab võrdlemisi hästi sündmuse üldisemat mõtet, kuid eksib palju detailides, seikade järjekorras, pärisnimedes jms. (Bachmann 2003:56-57)

1.4 Ütluste andja mälu mõjutatavus ülekuulaja poolt

Ülekuulaja küsitlemistehnika määrab saadavate ütluste kvaliteedi.

Ebaprofessionaalne või ebaaus küsitaja võib mõjutada oluliselt inimese mälu, nii et pärast sellist intervjuud muutub tunnistaja ütluste sisu dramaatiliselt, ilma et tunnistaja enda siiruses kahtleks. On teada mitmed asjaolud ja tingimused, mille korral mälu moonutusi tekib vähem. Esimeseks selliseks tingimuseks on avalik enese seostamine mingi tõdemuse või teadmisega enne seda, kui saadakse mõjutatud valeinfo poolt. Teiseks, kui situatsioon on väga oluline, dramaatiline, võib mälu olla täpsem. Mälu võimalusi aitavad hästi ära kasutada kognitiivne intervjuu ja konstrueeritud küsitlus. Endel Tulving on formuleerinud ühe mälu psühholoogia põhiseaduse, mis ongi mälust ammutamise efektiivsuse tõstmise aluseks: Edukaks meenutamiseks on tarvis, et informatsioon, mille abil püütakse mälust teavet ammutada, langeks kokku sellega, kuidas mingi asi on mällu salvestatud. Tunnistajate ütluste võtmise praktikas tähendab see:

1) mitmekesiste instruksioonide kasutamist ja nende vormi varieerimist;

- 2) põhjalikku analüüsi ja vaatlust tingimustest, kus tunnistaja kõne all oleva sündmuse ajal viibis ning millises seisundis ta oli;
- 3) teabe kogumist selle kohta, mis toimus tunnistajaga enne ja pärast kriitilist sündmust
- 4) tunnistajale sobivate märksõnade kasutamist;
- 5) võimaluse korral instruktsioonide ja küsimuste sõnalisele vormile lisaks pildimaterjali edastamist või helisalvestuste kasutamist. (Bachmann 2003:60)

Viimane nimetatud Bachmann-i seisukoht tekitab autoris küsimusi eelkõige seetõttu, et praktikas ei ole esmastelt tunnistajatelt ütluste võtmisel menetlejal veel objektiivset ülevaadet sündmusest, sealhulgas isikuvastaste kuritegude puhul pildimaterjali/helisalvestuste esitamine võib ülekuulatavalt saada teavet sootuks moonutada. Autor nendib siiski, et Bachmanni seisukoht on rakendatav nt. majanduskuritegude puhul.

Kohtumenetluse korrektsuse ja objektiivsuse seisukohalt on tähtis teada, et tunnistajale esitatavate küsimuste laadist ja sõnastusest sõltuvalt võib meenutamisel tunnistaja antud vastus oluliselt varieeruda. Mälutegevus vastutusrikastel hetkedel sõltub ka (sageli tahtlikult esitatud) kõrvalejuhtivast teabest, tunnistaja segadusse sattumisest. (Bachmann 2003:57)

Esimesi, kes politseinike poolt teostatud ülekuulamisi salvestistelt uuris, oli 1993. aastal Birminghami Ülikooli professor John Baldwin. Ta töötas läbi ca 600 lindistust ülekuulamisega ning jõudis järeldusele, et võrreldes varasemate aastatega on politseinikud ülekuulamisel küll vähem manipuleerivad, kuid siiski üsnagi üldplaanilised. Enamus analüüsitud ülekuulamistest olid lühikesed, kuid meeldivad arutelud ning sageli jäi mulje, et politseinik oli süüdistuse esitamisel üsnagi ebakindel. Seetõttu nimetas Baldwin traditsioonilisi politsei ülekuulamisi, kui objektiivse tõe otsinguid, läbivalt puudulikeks. (Pakes & Pakes 2009)

Ka Hess (1997) nõustub eelnevate sisukohtadega selles, et tunnistajate mälu taastamiseks ilma hüpnoosita on tõhusaim ülekuulamise viis kognitiivne intervjuu, mille puhul kasutatakse erinevaid mälu taastumisele kaasa aitavaid tehnikaid. Kognitiivne lähenemine suurendab saadava informatsiooni hulka ning erinevalt hüpnoosist ei ohusta tunnistaja usaldusväärst kohtus (Hess 1997).

Kahjuks väga vähestes riikides (välja arvatud Suurbritannia, Uus-Meremaa, Iisrael), pööratakse põhjalikult tähelepanu politseinike ülekuulamise oskuse väljaõppele. Selle tulemusena koostatakse ülekuulamisi peamiselt vaistust ja töökogemusest lähtuvalt. Tüüpiline ülekuulamine algab standardsete avatud - suletud küsimustega („Mis juhtus?“), jätkub suletud küsimustega iga kuriteoelemendi kohta („Mis värvi oli relv?“, „Kui pikk oli röövija?“) ning lõpeb formaalse küsimusega: „Kas oli veel midagi?“. (Fisher, Milne Bull 2011)

Selliste intervjuude puhul esineb palju probleeme, lisaks puuduliku ülekuulamise protokollide koostamisele, segatakse tunnistaja vabajutustust ning küsitakse liiga palju nn. suletud ning suunavaid küsimusi. (Fisher, Milne Bull 2011)

Nimetatud väide tundub autorile paradoksina - on teada, et nii Suurbritannias kui teistes Euroopa riikides õpetatakse politseinikele nn. standardset avatud-suletud küsimustega intervjuueerimistehnikat.

Suunavate ehk sugesttiivsete küsimuste esitamine on Kriminaalmenetluse seadustiku § 68 lg 4 kohaselt keelatud, § 288 lg 3 sätestatu kohaselt lubatud vaid teisesküsitlusel. (Kriminaalmenetluse seadustik, 12.02.2003)

Lapsed ja vanurid on küsimustega mõjutatavamad kui täiskasvanud ja keskealised; lastel kannatab just pikaajaline mälu. Erinevatest töödest on teada, et olemaks mõjus, peab eksitav info olema: tõenäoline, mitte liiga ilme ja silmatorkav, tulema autoriteetsetest allikatest, mida pole eelnevalt kahtluse alla seatud, olema esitatud pigem hiljem, s.t siis, kui algsündmust mäletatakse juba halvasti. Et osata paremini vältida tahtlikke või tahtmatuid mälu moonutusi ja hinnata, kas mälu põhjal antud ütlused on usaldusväärsed, tuleb tunda mälu toimimise seaduspärasusi ja mälu mehhanisme. (Bachmann 2003:63-64) Laste puhul on uuritud, et nooremad lapsed (lasteaialapsed) on suunavate küsimuste esitamisel mõjutatavamad kui vanemad lapsed ja täiskasvanud. (Cassel, Roebbers, Bjorklund 2002) Samale järeldusele on erinevate uuringute tulemusena jõudnud ka hilisemate uuringute läbiviijad, mille kohaselt on leitud, et 7-aastased lapsed on suunavate küsimuste esitamisel enam mõjutatavamad kui 11-aastased. (Candel et al. 2009) Sugestiivsed küsimused võivad ütlusi sisuliselt nii palju muuta, et lapsed võivad jutustada ka sellest, mida nad ise tegelikult üle elanud ei ole. (Rammo 2006) Uurimustes on leitud, et lapse küsitlemisel küsitakse suhteliselt palju valikvastustega („Kas see mantel oli punane või sinine?“) või suunavaid („See mees lõi sind, on ju?“) küsimusi. Vähemal määral lubatakse lapsel endal rääkida või hõlbustatakse lapse vaba meenutust

(„Räägi oma sõnadega, mis juhtus.“) ning vähem küsitakse ka avatud küsimusi („Millal see toimus? Missugune esimene mees välja nägi?“). Samas saame me vaba meenutuse abil küsitledes kolm kuni viis korda rohkem infot kui suletud küsimuste kaudu ning avatud küsimused võimaldavad lapsel samuti pikemalt ja detailsemalt rääkida. Alla kuueaastased lapsed on sageli raskustes väga spetsiifilistele küsimustele vastamisega, samuti on lastel raske öelda „ei tea“ vastuseks küsimusele, mille puhul nad enam ei mäleta selgelt, mis toimus. (Kask 2010) Empiirilised uuringud näitavad, et lapstunnistajate puhul on kõige tõetruumad esmased ütlused, mis reeglina antakse politseilikul ülekuulamisel. Seotud on see eelkõige ajalise aspektiga (sündmusest on möödunud vähem aega selle hetkega võrreldes, kui tunnistaja lõpuks kohtumenetluses ütlusi andma peab), samuti on esmased ütlused vabad erinevatest mõjutustest. Mida rohkem last küsitatakse, seda rohkem mõjutab see ütluste kvaliteeti. (Rammo 2006) Juriidilises kontekstis võib menetlejal olla vaba meenutust raskem kuulata ja jälgida, sest omas järjekorras jutustus ei pruugi olla näiteks ajaliselt järgnev, aga samas võib sel viisil saada pikema ja detailsema kirjelduse juhtunust. (Kask 2010)

Miks mälu halveneb kui esitatakse eksitavat teavet? Tuntud on mitmed teoreetilised seletused. Eksperimentaalsete uurimistulemustega sobivad paremini kokku seletused 2, 4, 6:

1. Mäluühimiku hüpotees: mälu on ühikud ja uus info täidab need. Sellele seletusele on Loftus ja Loftus (1980) esitanud vastuargumendi: vahetult pärast sündmust annab 90% inimestest õiged vastused ega lase ennast eksitada.
2. Eksitava info jälg on hilisem ja värskem; jäljed eksisteerivad koos ning värskem domineerib.
3. Eksitav info reprodutseeritakse tänu „nõudlusele“, valitakse välja, sest teadlikult või ebateadlikult eeldatakse just selle teabe sobivust või eeldatavust, ehkki ka muu teave on nõrgemini meeles.
4. Asendushüpotees: eksitav info asendab originaalteabe. Õige info kannatab interferentsi tõttu.
5. Mälu ise ei muutu, lihtsalt taastumisel antakse vale vastus.
6. Teabeallika monitooring on häiritud: õige teave võib küll olla säilinud, kuid vastamisel kasutatud teave ammutatakse vales mäluosalvest (s. t teave ei võrdu teabeallikaga). (Bachmann 2003:64)

2. MÄLETAMISEST TULENEVAD LAHKNEVUSED KOHTUS NING KOHTUEELSELT ANTUD ÜTLUSTE VAHEL

Justiitsministeeriumi 2011-2014. aasta arengukava kohaselt said politsei andmetel 2003. aastal registreeritud kuritegudest kohtueelses menetluses lõpliku menetlusotsuse 38%, 2009. aastal 48%. Kuritegusid lahendatakse kohtueelses menetluses keskmiselt ühe aastaga. Kohtueelse menetluse kiirus kriminaalajades oli 2008. aastal 322 päeva; 2009. aastal 248 päeva. 2011. aasta eesmärk on hoida ära kohtueelse menetluse kiiruse langemine, eesmärk 2014. aastaks on see, et kohtueelse menetluse kiirus oleks 240 päeva. Probleemina näeb Justiitsministeerium aga seda, et kohtusüsteem ei suuda jätkuvalt tagada õiguspäraseid mõistliku aja jooksul. 31.12.2009. aasta seisuga oli maakohtute menetluses kaks või enam aastat vanu kriminaalajade kokku 202, sh neli või enam aastat vanu kriminaalmenetlusajade kokku 77. (Justiitsministeeriumi arengukava 2011-2014, justiitsministri 21.01.2010 käskkiri) Mõistliku menetlusaja ületamist hinnates peab kohus lähtuma kuriteo raskusest, kriminaalaja keerukusest ja mahukusest, aga ka muudest konkreetsetest asjaoludest ning sealhulgas ka menetluse senisest käigust (Riigikohus 2011). Euroopa Inimõiguste Kohus on ajavahemikus 1. novembrist 1998 kuni 1. jaanuarini 2010 sarjanud Eestit menetluse ebamõistliku pikkuse pärast neljal korral (Lõhmus 2010). Pikk menetlusaeg aga võib kaasa tuua ebatäpsused isikute ütlustes.

Käesolevas peatükis toob autor välja Tartu maakohtus menetletud 15 kriminaalaja ja 37 episoodi näitel mäletamisest tulenevad lahknevused kohtus ja kohtueelselt antud ütluste vahel. Samas on näidetena välja toodud kohtupraktikas kasutatud suunavad küsimused ning neile saadud vastused. Alljärgnevate väljavõtete eesmärk on näidata, kas ja mil viisil mõjutab aeg praktikas faktiliste andmete mäletamist, millised on enim esinevad mäletamisest tulenevad vead kohtu ning kohtueelselt antud ütluste vahel.

Käesolevas peatükis on kasutatud induktiivset (andmete põhjal üldistavat) uurimisstrateegiat, kvalitatiivse andmeanalüüsi meetodil.

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärseuse/ mäluvea hindamise kohta
09260200032 30.04.2009	06.05.2009	25.02.2010	Kannatanu J.S	Kannatanu ja süüdistusepoolse tunnistaja ütlused on usaldusväärsemad. (Lisa 1)
	05.05.2009	25.02.2010	Tunnistaja A.T (süüdistusepoolne)	
	11.05.2009	25.02.2010	Tunnistaja L.P (kaitsepoolne)	
	12.05.2009	25.02.2010	Tunnistaja K.K / (süüdistusepoolne)	
	12.05.2009	25.02.2010	Tunnistaja L.P (kaitsepoolne)	
	14. 05.2009	25.02.2010	Kahtlustatav/ süüdistatav S.E	

Tabel nr 1.

S.E-d süüdistati Karistusseadustiku § 121 järgi kvalifitseeritud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et S.E lõi tööülesandeid täitvat patrullpolitseinik J.S-i korduvalt rusikaga peapiirkonda. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungil protokolli kohaselt küsitleb süüdistatava kaitsja kannatanu sündmuskoha olustiku asjaoludes. Kohtueelsel ülekuulamisel antud ütluste kohaselt nägi kannatanu hoovil vaid ühte sõidukit, millest kostus vali muusika.

Kaitsja: „Oli õues veel autosid?“ Kannatanu J.S: „Ei mäleta, momendil, aasta möödus juba.“
Kaitsja esitab kohtule taotluse võimaldada kannatanul joonistada omakäeliselt kohtule skeem, kuidas sündmuskohal, antud juhul ühe eramu hoovis, kõik paiknes, samuti palub kaitsja märkida skeemil ära koht, kus edasised sündmused toimusid.

Prokurör: „Aega on liiga palju mööda läinud, see ei ole adekvaatne joonis. See ei pruugi enam tõde peegeldada.“

Tunnistaja K.K on andnud kohtueelsel menetlusel järgnevaid ütlusi: „Kuna S.E-d politseinikud ei kuulnud, siis S.E tõmbas ühte politseinikku õlast, et see teda kuulaks ning seal läks rüseluseks.“

Prokuröri küsimus K.K-le: „Ja mingisugust S.E poolset vägivalda polnud?“ K.K: „Ei olnud.“

Prokurör: „Tema ainult rääkis?“ K.K: „Jah.“

Nii kannatanu kui tunnistaja A.T ei mäleta kohtuistungil, et hoovis oleks olnud ka teine sõiduk ja väidavad, et J.M-i kinnipidamine toimus hoovis oleva lõkke juures ja nad liikusid pidevalt ringi.

Tunnistajad K.K, J.M, T.L, L.P väidavad, et hoovis oli ka teine sõiduk, mis asetses selliselt, et S.E-l ei olnud võimalik J.S-i selja taha minna ning teda lüüa, sama on ka kaitsja seisukoht. Eeluurimisel antud ütlustes ei väida ükski eelnimetatud tunnistajatest ega kannatanu midagi teise sõiduki olemasolu kohta.

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/mäluvea hindamise kohta
10260100459 03.02.2010	08.02.2010	01.12 2010	Kannatanu J.R (alaealine)	Asjaolu, et alaealiste tunnistajate kohtueelsel uurimisel antud ütlused erinesid kohtus antud ütlustest mitteolulisel st. süüdistust mittevääraval määral, ei too kaasa alaealiste tunnistajate kohtus antud ütluste ebausaldusväärseks tunnistamist. (Lisa 1)
	05.02.2010	01.12 2010	Tunnistaja T.J (süüdistusepoolne, alaealine)	
	05.02.2010	01.12 2010	Tunnistaja E.K (kaitsepoolne, alaealine)	
	02.03.2010	01.12 2010	Kahtlustatav/ süüdistatav M.H	

Tabel nr 2.

M.H-d süüdistati Karistusseadustiku § 121 järgi kvalifitseeritud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema peksis J.R-i korduvalt käega näopiirkonda.

Eeluurimisel kannatanu poolt antud ütluste kohaselt peksis M.H teda 5-9 korda käega vastu nägu ning peksmine lõppes tema sõbra T.J-i sekkumise tõttu.

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungil protokolli kohaselt ei mäleta kannatanu kohtuistungil mitu korda teda peksti ning mis põhjusel peksmine lõppes.

Tunnistajana üle kuulatud T.J väidab kohtueelselt antud ütlustes, et viibis löömise kohast umbes kolme meetri kaugusel ning nägi, kuidas M.H löi J.R-i näkku üheksal korral.

Kohtuistungil väidab tunnistaja T.J, et viibis löömise kohast umbes kümne meetri kaugusel ning M. H löi J. R-i rusikaga näkku kahel kuni neljal korral.

Tunnistajana üle kuulatud E. K väidab kohtueelsel uurimisel antud ütlustes, et nägi, kuidas M.H haaras esmalt kinni T. J-st, seejärel J.R-i õlast.

Kohtuistungil väidab tunnistaja E.K: „Täna ma ei mäleta kõiki asjaolusid nii täpselt. Mulle ei meenu rohkemat. Mul ei tule praegu meelde T.J ja J.R'i kinnihoidmine. Kõik, mis ma täna rääkisin on tõsi, mul ei ole mingit põhjust mitte tõtt rääkida, kuna ma ei tunne M.H'i.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusvääruse/ mäluvea hindamise kohta
05284000820 07.10.2005	14.03.2006	09.12.2008	Kannatanu E.K	Kannatanu ütlused vastuolulised ja ebausaldusväärsed. Kuna kohtulikul uurimisel selgusid vastuolud ja küsitavused, mida ei olnud võimalik kohtuistungil kõrvaldada, tuleb need tõendid lugeda kaudseteks tõenditeks. (Lisa 1)
	21.02.2006	09.12.2008	Tunnistaja M.M (süüdistusepoolne)	
	20.10.2005	09.12.2008	Tunnistaja K.L (süüdistusepoolne)	
	20.10.2005	09.12.2008	Tunnistaja A.R (süüdistusepoolne)	
	21.02.2006	09.12.2008	Kahtlustatav/ süüdistatav J.A	

Tabel nr 3.

J.A-d süüdistati Karistusseadustiku § 199 lg 2 p 8 järgi kvalifitseeritud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema sisenes ukسلuku eemaldamise teel garaaži, millest varastas E.K-le kuuluvad transportörrullide komplekti ning hüdrosilindri osa.

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungiprotokolli kohaselt küsitleb prokurör kannatanut: „Kas olete andnud ütlusi politseis?“ Kannatanu vastab eitavalt.

Prokurör: „Kus olete käinud ütlusi andmas?“ Kannatanu E.K: „Viljandis kusagil käisin, võib-olla prokuratuuris.“

Prokurör: „Mis asjus te käisite. Mis oli selle sisu?“ E.K: „Ei mäleta.“

Kohus küsib tunnistaja M.M-lt: „Mis juhtus 3 aastat tagasi?“

Prokurör küsib: „Mida rääkisite kohtueelsel uurimisel metalli kohta?“ Tunnistaja vastab, et ei mäleta.

Prokurör: „Mida mäletate?“ Tunnistaja MM: „Metall on metall“.

Prokuröri küsimus tunnistaja K.L-le: „Mis aeg oli päeval?“ K.L: „Oli päevane aeg.“ Tunnistaja A.R-ilt küsib prokurör: „Kas meenub roheline ratastega raam?“ A.R: „Ei meenu praegu“. Prokurör: „Kas mäletate, on ta toonud mingeid raame?“ A.R: „Ei mäleta“.

Prokurör küsib süüdistatav J.A'lt: „Mis metalli viisite koos pojaga?“ J.A: „Ei mäleta“.

Prokurör: „Torusid viisite?“ J.A: „Ei mäleta“.

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusvääruse/ mäluvea hindamise kohta
08260103049 15.06.2008	----- Esmane: 16.06.2008 Täiendavad: 17.06.2008 26.08.2008	----- 22.01.2009	Kannatanu I.T (tapetud) Kahtlustatav/ süüdistatav J.O	Kohtuotsuses kohtu poolt tõendi usaldusvääruse ega mäluvea hindamist ei kajastu.

Tabel nr 4.

J.O-d süüdistati KarS § 113 ja KarS § 418 sätetestatud kuritegude toimepanemises, mis seisnes selles et tema tappis I.T ja käitles ebaseaduslikult tulirelva ja laskemoona.

Kahtlustatav J.O on väidab esmasel kohtueelsel ülekuulamisel, et ei mäleta, mis öösel juhtus ning mäletab alles seda kuidas ta hommikul ärkas. Samuti ei mäleta kahtlustatav, et oleks sel ööl võtnud kapi tagant välja temale kuuluva jahirelva ning ei oska nimetada, millal ta ühe laetud padruni relvast välja võttis. Kahtlustatav J.O väitis, et tarvitas vahetult enne kuriteosündmust alkoholi.

Teisel kohtueelsel ülekuulamisel on J.O-le juhtunu meenunud täielikult- ta mäletab, et näitas I.T-le oma jahirelva, relva näitamise käigus vajutas päästikule. Samuti mäletab J.O, et võttis jahirelvast välja tühja kesta ning ühe terve padruni ning asetas need öökappi.

J.O on kahtlustatavana kinni peetud 15.06.2008. aastal, kriminaalasja materjalidest nähtub, et J.O ja I.T tarvitasid ühiselt alkoholi ning J.O avastas, et oli inimese tapnud alles hommikul ärgates I.T surnukeha nähes. Surnukeha ekspertiisiakti kohaselt oli I.T-l raske alkoholijoove.

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusvääruse/ mäluvea hindamise kohta
09260100362 Algus 09.08.2007, lõpp määratlemata. Lisaepisoodid 2009. aasta augustikuus	21.12.2009	27.12.2010	Kannatanu R.R	Kohus ei pea süüdistuse poolt esitatud tõendeid usaldusväärseteks sellisel määral, et tõenditest saaks järeldada kuriteokoosseisu elementide olemasolu süüdistatava käitumises. (Lisa 1)
	10.03.2009	27.12.2010	Kannatanu I.H	
	Esmane: 06.11.2009 Täiendav: 07.01.2010	27.12.2010	Kahtlustatav/ süüdistatav S.T	

Tabel nr 5.

S.T-d süüdistati KarS § 201 lg 2 p 1 sätestatud kuriteo toime panemises, mis seisnes selles, et tema lubas R.R-le ja I.H-le ahjude ehitust, sai selle teostamiseks ettemaksu, kuid jättis lubatud tööd teostamata.

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungil protokolli kohaselt küsitleb prokurör R.R-i: „Millal puutusite kokku S.T’ga?“ R.R: „See oli 2009 september.“

Prokurör: „Kas võite kuuga eksida?“ R.R: „Ei, see oli septembris.“

Prokurör taotleb kohtueelsel menetlusel antud ütluste avaldamist, kus kannatanu väidab sündmuse toimuvat augustikuus.

Prokurör: „Kas lepingu sõlmimine võis olla 09. august 2009?“ R.R: „Jah.“

Küsimus: „Kas ebaselgused on tingitud sellest, et möödas on palju aega?“ R.R: „Jah.“

01.06.2007 a. aset leidnud kuriteoepisoodi kohta küsitleb prokurör kannatanu I.H-d. I.H on kohtueelsel uurimisel nimetanud S.T poolt koostatud lepingus olevaks summaks 9200 krooni, kuid kohtuistungil ei mäleta I.H lepingus olnud konkreetset summat ning nimetab summaks 8000 krooni.

Prokurör: „Kas kirjas võis olla 9200 krooni?“ I.H: „Jah, maksin 10000 krooni ja siis oli jutt tasaarveldamisest.“

Prokurör: „Kas need ebatäpsused võivad olla tingitud pikast ajavahest?“ I.H: „Jah.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/ mäluvea hindamise kohta
08260104718 16.09.2008	17.09.2008	05.05.2009	Kannatanu R.N	Kohtuotsuses kohtu poolt tõendi usaldusväärsuse ega mäluvea hindamist ei kajastu.
	16.09.2008	05.05.2009	Tunnistaja M.K (süüdistusepoolne)	
	16.09.2008	05.05.2009	Tunnistaja H.K (süüdistusepoolne)	
	22.09.2008	05.05.2009	Tunnistaja R.L (süüdistusepoolne)	
	17.09.2008	05.05.2009	Kahtlustatav/ süüdistatav R.H	

Tabel nr 6.

R.H-d süüdistati KarS § 113- § 25 lg 2 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema lõi R.N-i noaga rindkeresse, millega põhjustas R.N-le eluohtliku maksakahjustuse. Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungil protokolli kohaselt küsitles

prokurör kannatanu R.N-i: „Kas te kohe kui nuga olite saanud ei kutsunud teisi appi?“ R.N: „Ei“.

Kohtueelsel uurimisel antud ütlustes väidab tunnistaja M.K, et kuulis, kuidas ees kõndivad noormehed rääkisid elust vanglas, kohtust ja prokuratuurist. Samuti väidab tunnistaja, et kiirabi kutsusid võõrad juhuslikult mööda sõitnud kodanikud.

Kohtus väidab tunnistaja M.K, et ei kuulnud ees kõndivate noormeeste juttu pealt ning kiirabi kutsus hoopis nende seltskonnas viibinud H.K.

Tunnistaja H.K väidab kohtueelselt antud ütlustes, et küsis R.H-lt, miks ta nii tegi, mispeale R.H vastas, et kannatanu ise küsis.

Kohtuistungil väidab H.K: „Küsisin mis sa tegid, ta vastas läbi lillede ja ma ei saanud hästi aru, ta ütles, et R.N kukkus kraavi ja tema ei löönud.“

Prokurör palub avaldada kohtueelsel uurimisel antud ütlused ning küsib tunnistaja H.K-lt: „Kuidas siis asi oli?“ H.K: „Arvan, et siis uurija juures oli asi õigem, sest siis oli hästi meeles, nüüd enam ei ole.“

Tunnistajana on kohtus ütlused andnud R.L, kes kohtuistungil paljut ei mäleta. Prokuröri küsimus R.L-le: „Kas eeluurimisel mäletasite rohkem?“ R.L: „Praegusel hetkel ei tule. Siis mäletasin rohkem.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusvääruse/ mäluvea hindamise kohta
08260103974 06.08.2008	08.08.2008	01.12.2008	Kannatanu J.N	Kohus leiab, et tunnistaja S.J ütlused noaga löömise asjaolude kohta ei ole usaldusväärsed, kuna ühele ja samale küsimusele vastab ta kohtuistungil erinevalt ning seega ei saa neid kasutada antud asjas tõendina noaga löömise nägemise asjaolu tuvastamisel. (Lisa 1)
	08.08.2008	01.12.2008	Tunnistaja S.J (süüdistusepoolne)	
	11.08.2008	01.12.2008	Kahtlustatav/ süüdistatav A.J	

Tabel nr 7.

A.J-d süüdistati KarS § 113- § 25 lg 1, 2 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema lõi tapmise eesmärgil J.N-i noaga kõri- ja rindkerepiirkonda, kuritegu jäi lõpule viimata S.J sekkumise tõttu.

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungil protokolli kohaselt küsitleb prokurör kannatanut: „Kas käisite vahepeal ära?“ J.N: „Käisin poes õlut toomas, siis läks madinaks.“

Kaitsja sekkub: „Palun mitte esitada suunavaid küsimusi.“

Kohtueelselt antud ütlustes väidab kannatanu J.N sama asja kohta järgmist: „Selle kõrri löögi suutsin pea eest tõmbamisega ära hoida, väike arm jäi ainult ja siis lõi A.J mind uuesti südame piirkonda. Haavast hakkas verd tulema ja hakkasin seda ravitsema.“

Kannatanu J.N väidab kohtus: „Ma ei valitsenud ennast, olin natuke purjus. Eriti kakelda ei saanud, S.J ütles, et sain nuga, ise kohe ei tundnud.“

Kriminaalaja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/mäluvea hindamise kohta
08260100745 Alates jaanuar 2007 kuni august 2007	02.09.2007	13.10.2008	Tunnistaja B.E (süüdistusepoolne)	I.J kohtuistungil antud ütlused tuleb lugeda mitteusaldusväärseteks. (Lisa 1)
	04.06.2008	13.10.2008	Tunnistaja J.T (süüdistusepoolne)	
	30.09.2008	13.10.2008	Tunnistaja U.K (süüdistusepoolne)	
	01.10.2008	13.10.2008	Tunnistaja T.T (süüdistusepoolne)	
	28.09.2007	13.10.2008	Tunnistaja I.J (süüdistusepoolne)	
	07.02.2008	13.10.2008	Kahtlustatav/ süüdistatav V.B	

Tabel nr 8.

V.B-d süüdistati KarS § 184 lg 2 p 2 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema on ebaseaduslikult käidelnud suures koguses narkootilist ainet amfetamiini, mida on edasi andnud teistele isikutele.

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungil protokolli kohaselt on tunnistajana üle kuulatud U.K.

Prokuröri U.K-le: „Millal toimus sündmus kui V.B teile suuremas koguses amfetamiini müüs?“ U.K: „Septembri alguses 2007.“

Prokurör taotleb kohtult U.K kohtueelses menetluses antud ütluste avaldamist, meenutamaks tunnistajale asjaolusid. Kohus annab loa avaldamiseks.

Prokurör: „Kas võib olla august 2007 õige aeg?“ U.K: „Jah.“

Prokurör: „Enne ütlesite september, kas teil läks sassi?“ U.K: „Jah.“

Kaitsja küsimus U.K-le: „Kunas teid viimati üle kuulati?“ U.K: „Nädal-poolteist tagasi kuulati mind viimati üle.“

Kaitsja: „Kuidas Te kuupäevad tuvastasite?“

Prokurör taotleb: „Palun küsimus maha võtta, sest kuupäevad nähtuvad kahtlustusest.“

Kohus teeb kaitsjale ettepaneku küsimus uuesti formuleerida.

Kaitsja: „Kuidas Te nii lühikese ajaga ei mäleta asju, kuidas need kuupäevad on siia sattunud, kuidas Te need kuupäevad tuvastasite, kuidas Te oskasite nädal-poolteist tagasi öelda need kuupäevad?“ U.K: „Ülekuulamise käigus, mulle räägiti, mulle tuli tuttav ette ja ma olen osalenud nendes sündmustes, kuupäevi ei olnud, olid ainult kuu nimetused.“

Kaitsja: „Miks Te täna ei mäleta kõike täpselt?“ U.K: „Ma mäletasin hästi, mul läksid kaks episoodi aega sassi.“

Prokuröri täiendavad küsimused U.K-le: „Kui Te algul ütlesite ühte moodi ja siis teist mood sündmuste aja suhtes, siis kumma juurde Te lõplikult jääte?“

U.K: „Augustis oli suur kogus.“

Prokurör: „Miks nii suur segadus, kas sellepärast, et on palju aega möödas?“

U.K: „Jah.“

Prokuröri küsimus tunnistaja J.T-le: „Kas tegemist oli mini-grip kotiga?“ J.T: „Vist küll.“

Prokurör: „Kui palju te olete koguseliselt tema käest kokku saanud seda ainet?“ J.T: „5 grammi kahe peale, 10 korda tarvitasime.“

Prokurör: „Kas siis, kui teid üle kuulati, mäletasite paremini?“ J.T: „Mind vahistati 20. septembril, siis mind süüdistati tapmises ja siis ma selle asja peale üldse ei mõelnud.“

Prokurör: „Täna siis mäletate paremini?“ J.T: „Jah.“

Kohtus kuulatakse üle tunnistaja I.J.

Prokuröri küsimus tunnistaja I.J-le: „Kas olete amfetamiini V.B-lt saanud?“ I.J: „Ei.“

Prokurör: „Kas olete kuulnud, et ta müüb amfetamiini?“ I.J: „Uuriija käest olen kuulnud. Mina ei ole rääkinud, ma ei tea, kes seda räägib.“

Eeluurimisel on I.J andnud järgmisi ütlusi: „Kuna tarvitan ise aeg-ajalt amfetamiini, siis viimasel ajal oleme suhelnud V.B-ga tihedamalt, kuna olin teadlik, et tema ja tema naise käest on võimalik amfetamiini saada. Amfetamiini ostsin neilt tavaliselt 200-250.- krooni gramm.

Alates 2007. aasta algusest kuni augustikuu lõpuni, olen mina V.B-lt ja tema naiselt ostnud amfetamiini umbes kahekümnel korral.“

Tunnistaja T.T on kohtus andnud järgmised ütlused: „Autost anti minule amfetamiini eest raha 6000 krooni s.o 100 krooni gramm. Mäletan, et sellest tuli veel jama, see kes amfetamiini oli U-le müünud, olevat öelnud, et ainet olevat olnud rohkem.“

Eeluurimisel antud ütluste kohaselt tarvitas T.T amfetamiini alates 2000. aastast kuni 2007. aasta lõpuni.

Kohtus prokurör T.T-le: „Koguse kohta küsimus- millisest kogusest jutt oli?“ T.T: „Umbes 40 grammi.“

Kaitsja T.T'le: „Kas Te 1. oktoobril mäletasite täpsemalt koguseid?“ T.T: „Ma ei mäletanud ka siis täpselt, et kas 49 või 60 grammi.“

Kaitsja: „Mis ajani te tarvitasite amfetamiini?“ T.T: „2005. aastani.“

V.B on kohtueelsel uurimisel antud ütlustes väitnud järgmist: „Kuna sellel inimesel amfetamiini ei olnud, siis omakorda Tallinna inimese kaudu sai lõpuks U.K 5 grammi narkootilist ainet amfetamiini. Amfetamiin oli mini-grip kottides. Sellest kogusest tarvitasime ise ära umbes 2 grammi. Samast kogusest andsin umbes 2 grammi amfetamiini edasi ühele tütarlapsele. Esmalt süstisime amfetamiini juba enne Tallinnast Viljandisse sõitu, millest sain aru, et amfetamiin on üsna kehva kvaliteediga.“

Kohtus prokurör V.B-le: „Kuidas oli pakendatud amfetamiin, mis Te Tallinnas saite?“ V.B: „Mina sain paberi sees.“

Prokurör: „Palju seda koguseliselt oli?“ V.B: „2 grammi.“

Prokurör: „Kas sellest kogusest, mis U.K tarvitas?“ V.B: „Ma ei tea, mis kogusest ta mulle selle andis. Mul ei olnud ju kaalu kaasas.“

Prokurör taotleb avaldada eeluurimisel antud ütlused.

Prokuröri küsimus V.B-e: „Kuidas te nüüd seda kommenteerite?“ V.B: „Ma olen need ütlused andnud, kuid see ei ole tõsi.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/ mäluvea hindamise kohta
07260101881 17.05.2007	----- Esmane: 18.05.2007 Täiendav: 19.05.2007	----- 17.11.2008	Kannatanu M.K (tapetud) Kahtlustatav/ süüdistatav V.R	Kohtuotsuses kohtu poolt tõendi usaldusväärsuse ega mäluvea hindamist ei kajastu.

Tabel nr 9.

V.R-d süüdistati KarS § 117 lg 1 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema lõi noaga M.K-d, millega põhjustas ettevaatamatusest kannatanu surma.

Kohtueelselt antud ütlustes tunnistas V.R, et pani toime M.K tapmise.

V.R esmasel kohtueelsel ülekuulamisel: „Ma ei oska öelda, mis kell M.K minu juurde tuli ja mille pärast selline asi tekkis, tähendab meil pidi olema tüli kui selline asi juhtus, aga mille pärast tüli oli, seda ma ei mäleta. Võtsime koos viina, kui viin oli võetud, läksin mina viina juurde tooma. Selle ajani meil tüli ei olnud. M.K jäi minu poole onni, mina läksin viina tooma ja kui tagasi tulin, siis M.K oli pikali maas.“

V.R täiendaval kohtueelsel ülekuulamisel: „Hommikul tuli M.K minu juurde. Mina istusin voodil, mul oli nuga käes ja ma lõikasin saia. M.K küsis ka süüa. Sellest hakkas meil tüli. Mõtlesin, et hirmutan teda ja tõusin püsti ja ma torkasin teda noaga. Torkasin korra, sain aru, et nuga läks talle sisse ja ma tõmbasin noa välja ka ning siis viskasin noa käest maha.“

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungi protokollil kohaselt küsib prokurör V.R-lt: „17.05.2007- kas see aeg on õige?“ V.R: „Jah.“

Kaitsja küsimus V.R-le: „Kuidas tagajärg tekkis?“ V.R: „Ma lõikasin noaga liha, nuga jäi kätte. Ma keerasin noaga tema poole ja tema tõusis samal ajal püsti. Ma ei saanud ise ka aru, kuidas see juhtus.“

Kaitsja: „Kas nägid kui nuga M.K sisse läks?“ V.R: „Ei näinud ja ta ei öelnud ka midagi.“
Kohtuniku küsimus V.R-le: „Millal aru saite, et noaga löömine oli toimunud?“ V.R: „Ma ei saanudki aru.“

Kohtunik: „Kas saite alles ekspertiisi tulemuse põhjal aru, et ta suri noa löögist?“ V.R: „Jah.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/ mäluvea hindamise kohta
07260104419	21.12.2007	17.06.2008	Kannatanu K.L	Joobeseisund ei välista süüd. (Lisa 1)
20.12.2007	21.12.2007	17.06.2008	Kahtlustatav/ süüdistatav A.J	

Tabel nr 10.

A.J-d süüdistati KarS § 113- § 25 lg 2 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema peksis K.L-i teravaotsalise roobiga korduvalt pähe. Tapmine jäi lõpule viimata kuna A.J oli enda arvates kannatanu juba tapnud, s.o tema tahtest sõltumatutel asjaoludel.

Kohtueelselt antud ütlustes väidab A.J: „Minu arvates pidi naabrimees koju minema ja mina jäin nagu üksi kööki istuma. Mingil hetkel tahtsin ma minna WC-sse ja siis ma nägin, et naabrimees on koridoris pikali ja veri oli ka maas. Mingit tüli ma ei mäleta. Mäletan ainult seda, et minu arvates ta läks minema ja mina istusin veel hulk aega köögis. Seda hetke ma ei mäleta, millal ma naabrimeest lõin.“

Kohtuistungil küsitleb prokurör A.J-d: „Mis edasi?“ A.J: „Ei mäleta, ju ma jõin ülejäänud viina ära ja jäin sellest nii purju, et ei tea millest kõik alguse võis saada.“

Prokurör: „Kuidas teil vaimse tervisega lood on?“ A.J: „Ega ma mõistusega kunagi kiidelnud ei ole, kuid siiani olen hakkama saanud.“

Prokurör: „Kas midagi ei mäleta sellest?“ A.J: „Vot ei mäleta, mäletan seda, et tema läks ära ja mina tahtsin vetsu minna ja leidsin tema põrandalt ja siis hakkasin kutsuma abi ja siis tuli politsei, mis enne juhtus, seda ei oska öelda.“

Prokuröri: „Kas on kokkupuuteid haiglaga mälukaotuse tõttu?“ A.J: „Ei no viinavõtmisega ikka on, et jääd magama.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusvääruse/ mäluvea hindamise kohta
07260101816 11.05.2007	12.05.2007	17.09.2008	Kannatanu H.T	Kohtuotsuses kohtu poolt tõendi usaldusvääruse ega mäluvea hindamist ei kajastu.
	21.06.2007	17.09.2008	Tunnistaja V.P (süüdistusepoolne)	
	Esmane: 12.05.2007 Täiendav: 26.06.2007	17.09.2008	Kahtlustatav/ süüdistatav R.R	

Tabel nr 11.

R.R-i süüdistati KarS § 113- § 25 lg 2 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema lõi noaga H.T-d kahel korral rindkere piirkonda ja ühel korral kõhtu, millega tekitas kannatanule eluohtliku tervisekahjustuse. Kuritegu jäi lõpule viimata kolmanda osapoole sekkumise tõttu.

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungil protokolli kohaselt küsitleb prokurör R.R-i: „Te kuulsite süüdistust, kas aeg on õige 11.mai 2007 aasta?“ R.R: „Ei mäleta täpselt, mäletan, et asi oli maikuus.“

Prokurör: „Miks te noaga lõite kolm korda?“ Eelnevalt löökide arvu kohta küsimusi esitatud ei ole.

Kohtueelsel uurimisel antud ütlustes väidab R.R: „Lõin teda kuskil 2 korda.“

Tunnistaja V.P on kohtueelsel ülekuulamisel väitnud: „Köögis oli verine meesterahvas ning verd oli köögis igal pool.“

Kohtus küsib prokurör V.P-lt: „Kas löömise jälgi ka kohal oli näha?“

V.P: „Ta istus seal kapi juures maas, ei mäleta, kas verd oli näha.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/mäluvea hindamise kohta
07260103271	----- 20.09.2007	----- 19.06.2008	Kannatanu R.J (surnud) Tunnistaja J.A (süüdistusepoolne)	Kohtuotsuses kohtu poolt tõendi usaldusväärsuse ega mäluvea hindamist ei kajastu.
10.09.2007	20.09.2007	19.06.2008	Kahtlustatav/ süüdistatav T.H ja J.T	

Tabel nr 12.

T.H-d ja J.T-d süüdistati KarS § 118 p 1 tunnustel kvalifitseeritud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et nemad peksid R.J-d, tekitades temale eluohtliku tervisekahjustuse, mille tagajärjel R.J suri.

Tunnistaja J.A on kohtueelsel uurimisel antud ütlustes väitnud järgmist: „Käisin aias õunu korjamas ja kui tulin pingi juurde, siis nägin, et J.T lõi kahel korral R.J-d rusikaga näkku ja sellest löögist kukkus R.J pingile istuli, tal tuli suust ja ninast verd.“

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistung protokoll kohaselt küsitleb prokurör J.A-d: „Kas nägite kannatanu löömist?“ J.A: „Ma ei oska öelda, mul oli paha olla tol päeval ja ma ei pannud sündmuse tähele, mulle vägivald ei meeldi ja selliseid asju ma tähele ei pane.“ Prokurör: „Vägivalda seal siis ei olnud?“ J.A: „Tõesti ei mäleta.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/mäluvea hindamise kohta
09260100982	13.03.2009	11.11.2009	Kannatanu K.J	Kannatanu K.J ja tunnistaja M.J ütlustest ei piisa, et vaid nende alusel mõista süüdistatavad süüdi. (Lisa 1)
Alates 27.01.2009	27.03.2009	11.11.2009	Tunnistaja M.J	
kuni 13.03.2009	14.03.2009	11.11.2009	Kahtlustatav/ süüdistatav A.V	

Tabel nr 13.

A.V-d süüdistati KarS § 214 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema nõudis K.J-lt 25000 krooni maksmist, nõudis raha üleandmist, kui raha jäi saamata, kasutas K.J suhtes füüsilist vägivalda.

Kohtuistungil küsitleb kaitsja K.J-d: „A.V tahtis alguses kokku saada, V ei ähvardanud teid ega nõudnud raha?“ K.J: „A.V ütles, et teised läksid ära ja nüüd hakkab tema sellega tegelema.“

Kaitsja: „Kas ta nõudis raha?“ K.J: „V tahtis kokku saada ja võlakirjast oli seal jutt vahepeal.“

Kaitsja: „Kas te seda olete ka rääkinud uurijale?“ K.J: „Jah.“

Kaitsja esitab kohtule taotluse avaldada K.J kohtueelselt antud ütlused. Kohus rahuldab kaitsja taotluse.

Kohtueelselt antud ütlustes väidab K.J: „Ainult 29.01.2009 a. kella 23:00 ajal helistati minu mobiiltelefonile mobiiltelefoninumbrielt xxxxxxxx ja ütles, et tema nimi on A.V ja et kuna teised isikud, kes tahtsid minuga kokku saada, läksid minema, siis tahab tema minuga kokku saada.“

Kaitsja: „Siin ei ole sõnagi raha küsimisest, siin ei ole sõnagi ähvardamisest, siin ei ole sõnagi võlakirja koostamisest, mis te kostate selle peale?“ K.J: „Ma jään nende ütluste juurde, mis on uurija juures antud.“

Kaitsja: „See, mis uurija juures on antud on õige, seda mis on praegu antud ei pruugi mäletada?“ K.J: „Jah, täpselt.“

Kaitsja: „Kuidas te saite K.K-ga suheldud, kus te tema telefoninumbrit teadsite?“ K.J: „Ühe tuttava sõbra käest sain, nad käivad koos trennis.“

Kaitsja: „Kas teie oma telefoninumbrit K.K-le ei andnud öösel?“ K.J: „Andsin.“

Kaitsja: „Siis seletage mulle.“ K.J: „Ei mäleta, täpselt ei mäleta.“

Kaitsja: „Kuidas see toimus?“ K.J: „Ei mäleta, kas andsin või ei andnud.“

Kaitsja: „Palun mobiliseerige oma mälu, me arutame süüasja, kus karistus mõistetakse vangistusega 4-12 aastani, teie ütlete, et te ei mäleta?“ K.J: „Ma ei mäleta, kas ma oma numbri sel õhtul andsin, ma olin alkoholijoobes ka.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/ mäluvea hindamise kohta
07260104010	13.11.2007	26.05.2008	Kannatanu I.E (II episood)	Kohtuotsuses kohtu poolt tõendi usaldusväärsuse ega mäluvea hindamist ei kajastu.
I episood 09.09.2007	17.09.2007	15.09.2008	Kannatanu J.K (I episood)	
II episood: 10.11.2007	20.09.2007	15.09.2008	Tunnistaja T.K (I episood, süüdistusepoolne)	
I episoodi osas: 28.09.2007 II episoodi osas: Esmane 13.11.2007 Täiendav 16.11.2007	19.09.2008	Kahtlustatav/ süüdistatav I.J		

Tabel nr 14.

I.J-d süüdistati KarS § 200 p 9 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema nõudis sisenen J.K korterisse, lõi kannatanut näkku ning võttis korterist J.K rahakoti. I.J-d süüdistati ka kannatanu I.E röövimises.

Kohtueelsel uurimisel antud ütlustes väidab kannatanu I.E, et I.J lõi teda rusikaga rindkeresse, seejärel jalgade või kätega peapiirkonda. I.E väidab: „Ma ei tea, kaua ma teadvuseta olin. Mind äratas üks poiss. Poiss ütles, et võta oma dokumendid ja sõida ära koju.“

Tartu Maakohtu Viljandi kohtumajas toimunud kohtuistungi protokollis kohaselt küsitleb kannatanut prokurör: „Kas sellest võib järeldada, et lööjaid oli üks?“

I.E: „Kui ma teadvusele tulin, tõsteti mind jopest ja I.J käes oli minu rahakott ja ta tegeles sellega - vaatas sinna sisse, andis rahakoti tagasi ja ütles, et mis sa siin vedeled, sõida ära.“

I.J kaitsja kannatanu I.E-le: „Öelge, kuidas ta teid lõi?“ I.E: „Näkku.“

Kaitsja: „Kas olete selliseid ütlusi sama moodi andnud?“ I.E: „Kohtueelsel uurimisel olin haiglas ja ma oletasin, et teised olid juures.“

Kaitsja: „Millal te märkasite, et rahakotis sobrati?“ I.E: „Siis kui mind jopest tõsteti.“

Kaitsja taotleb avaldada kannatanu kohtueelsel uurimisel antud ütlused: „Üks vastuolu, mis teravalt läbi jookseb on see, et kannatanu ei ole eeluurimisel rääkinud, et sobrati tema rahakotis. Teine vastuolu - löödi rusikaga rindu, praegu on aga jutt näkkulöömisest.“

Kaitsja: „Rahakotis sobramisest kohtueelsel uurimisel rääkinud ei ole, tahan teada, miks selline vastuolu?“ I.E: „Olin haiglas haige esialgseid tunnistusi andes.“

II episood: kannatanu J.K on kohtueelsel uurimisel andnud järgmisi ütlusi: „Mina olin pikali suures toas. See isik, kes sisse tuli, lõi mind vastu nägu. Mina lebasin voodis kui see mees mind lõi.“

Kohtuistungil küsitleb kaitsja kannatanut J.K: „Kus te siis olite kui löödi jalaga?“ J.K: „Elutoas.“

Kaitsja: „Mida te seal tegite?“ J.K: „Tõusin püsti.“

Kaitsja: „Kunas teid löödi?“ J.K: „Kui ma olin keset tuba püsti.“

Kaitsja: „Kas te varem ka selliselt rääkisite uurijale, et teid jalaga näkku löödi?“ J.K: „Ei mäleta.“

Kaitsja taotleb J.K kohtueelselt antud ütluste avaldamist, kohus rahuldab taotluse.

Kaitsja: „Mis te nende ütluste peale praegu ütlete?“ J.K: „Avaldus oli varem, nüüd on haigus sees, eks see mälu ei ole enam nii hea. Siis mäletasin ilmselt paremini.“

Kaitsja: „Millega teid siis löödi?“ J.K: „Jalaga.“

Tunnistaja T.K on kohtueelsel uurimisel antud ütlustes väitnud: „Kui isa korterisse sisse läksin, nägin kohe, et isaga ei ole kõik korras. Nägin kohe, et isa vasaku silma alune oli sinine ja paistes. Isa ütles, et teda löödi näkku ja ta oli siis just maganud suure toa diivanil.“

Kohtuistungil küsitleb prokurör T.K-d: „Kui te käisite isa juures, kas oli näha ka vigastusi?“ T.K: „Ei olnud.“ Prokurör taotleb kohtult T.K kohtueelsel uurimisel antud ütluste avaldamise, mille kohus rahuldab.

Prokurör: „Kas oli nii?“ T.K: „Olid küll sellised vigastused.“

Prokurör: „Kas te politseis ülekuulamisel mäletasite paremini kui täna siin? T.K: „Jah.“

Kriminaalasja nr ja sündmuse toimumise aeg	Kohtueelse ülekuulamise aeg	Kohtuliku küsitlemise aeg	Menetlusseisund ja isiku nimi	Kohtu resolutsioon ütluste usaldusväärsuse/ mäluvea hindamise kohta
10260100111	08.01.2010	19.05.2010	Tunnistaja K.O (süüdistusepoolne)	Kohtuotsuses kohtu poolt tõendi usaldusväärsuse ega mäluvea hindamist ei kajastu.
08.01.2010	11.01.2010	19.05.2010	Kahtlustatav/ süüdistatav T.L	

Tabel nr 15.

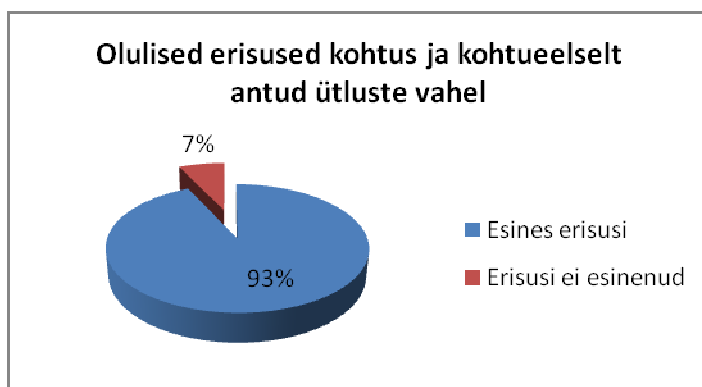
T.L-d süüdistati KarS § 424 sätestatud kuriteo toimepanemises, mis seisnes selles, et tema juhtis mootorsõidukit, olles alkoholihoobes.

Kohtueelsel menetlusel ning kohtus antud ütluste vahel olulised erisused puudusid, samuti ei täheldanud suunavate küsimuste esitamist.

3. MÄLUVIGADE PÕHJUSED NING ESINEMISSAGEDUS ANALÜÜSITUD KRIMINAALASJADE PÕHJAL

Käesolevas lõputöös on vaadeldud ja analüüsitud 15 kriminaaltoimikut, milles kokku 37 episoodi. Välja on toodud olulisemad erinevused kohtueelsel menetlusel ja kohtus antud ütluste vahel, samuti ütluste andja suhtes kasutatud suunavad küsimused.

Olulisi erisusi sündmuse kirjeldustes kohtueelsel menetlusel ning kohtus antud ütluste vahel esines 14 kriminaalasjas 15-st. (Joonis nr 1)

Joonis nr 1

Mäluvea esinemine kajastub 67% töös kasutatud kriminaalasjades, milles ülekuulatavad on kohtumenetluse käigus tunnistanud, et mäletasid sündmust paremini kohtueelsel uurimisel ning ei mäleta sündmust, kuna sellest on liiga palju aega möödunud.

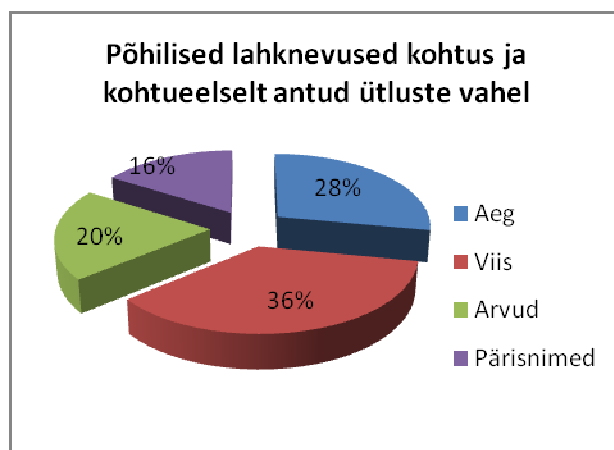
Kohtus ilmnenud ebaselgused on tingitud pikast ajavahest kohtuistungi ning sündmuse vahel (kriminaalasjad nr 07260104010, 09260100982, 08260104718, 09260100362). Kriminaalasjades ilmnis 93% juhtudest, et mida lühem aeg on sündmuse toimumise ning ütluste andmise vahel, seda detailsemad on antud ütlused ning isikud mäletavad toimunut hästi.

Käsitletud kriminaalasjades on keskmine aeg kohtueelsel menetlusel ütluste andmisest kohtumenetluseni 12 kuud. Keskmine aeg kannatanute/tunnistajate poolt kohtueelsel menetlusel esmaste ütluste andmise ning kuriteosündmuse vahel on 3 päeva, kahtlustatavate puhul 37 päeva.

Kriminaalasjadest nähtus asjaolu, et joobest ning tugevast stressist tingitud mälulünga puhul ei andnud esmane ülekuulamine adekvaatset informatsiooni ning isikule meenusid täpsemad asjaolud paremini 12-14 tunni möödudes sündmusest ehk ajal, mil reprodutseerimine oli täpsem ning põhjalikum (käesolev töö lk. 10). Nimetatud väide esines kriminaalasjades nr 08260103049 ja 07260101881. Siinkohal ilmneb vastuolu eelpool kirjeldatud Bachmann, Maruste ja Loftuse teooriate vahel. Samuti lähevad vastuollu ka Loftuse kaks teooriat, millest esimese käsitlemise kohaselt annab vahetult pärast sündmust 90% inimestest õiged vastused ega lase ennast eksitada. Sama autori poolt on aga läbi viidud uuring, mille tulemusena on selgunud, et tugeva stressi tingimustes (kannatanu/ohvri rollis) iseloomustab inimest vähenenud võime tajuda ja mäletada sündmuste detaile. (Käesolev töö lk. 14, 19) Nimetatud kahe kriminaalasja puhul oli tegemist mõlemal juhul tapmist käsitlevate juhtumitega, mille puhul ütluste andjad on enamasti väga tugevas stressis. Töös ilmnes, et isikud, kes tapmise juures viibisid, ei suutnud esmasel ülekuulamisel/kinnipidamisjärgselt anda juhtunu kohta vahetult peale sündmust reaalselt kirjeldavat informatsiooni.

Vahetult kuriteosündmuse eelsele alkoholitarvitamisele ning sellest tulenevale mälulüngale (käesolev töö lk. 11) on osutatud kriminaalasjades nr 08260103049, 08260103974, 07260104419, 09260100982, 07260101881.

Põhilised lahknevused kohtus ning kohtueelselt antud ütluste vahel olid sündmuse toimumise aja, viisi ning arvude ja pärisnimede mäletamise osas. (Käesolev töö lk. 13, joonis nr 2)

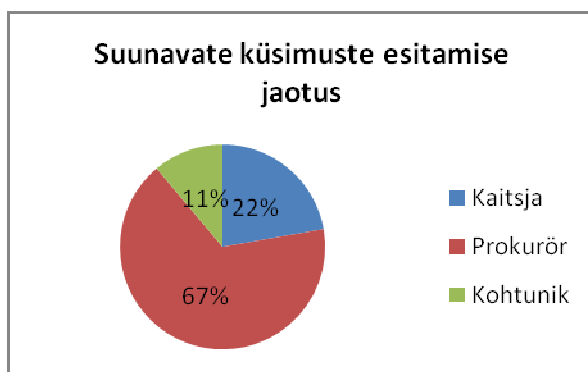
Joonis nr 2

Isikuvastaste kuritegude puhul eksiti kohtumenetlusel olulistes füüsilise ründe fakte puudutavates küsimustes, mis olid küll ülekuulatavate poolt eeluurimisel kirjeldatud, kuid mida ütluste andja kohtuistungil enam ei mäletanud (kriminaalasjad nr 09260200032, 08260103974, 07260103271 ja 07260104419).

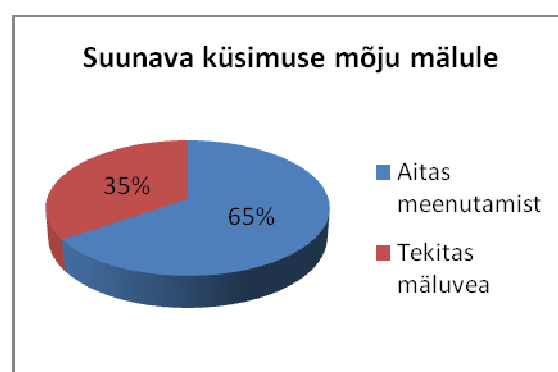
Varavastaste kuritegude puhul eksiti kohtus numbrite ning rahasummade meenutamisel (kriminaalasjad nr 09260100984 ja 09260100362) ning rahvatervisevastase kuriteo puhul ilmnes lahknevus eeluurimisel antud ütlustega narkootilise aine koguse suhtes (kriminaalasi nr 08260100745)

Oluliste faktide kohta ülekuulaja poolt suunavate küsimuste esitamist nähtub kaheksas kriminaalasjas. Nii kohtuistungil küsitlemine kui kohtueelsel menetlusel ütluste andmine on inimesele harjumuspäratu tegevus, mis tekitab suuremal või vähemal määral stressi. Suunavad küsimused sellises pingeseisundis võivad otseselt mõjutada vastuse tulemust. (Käesolev töö lk. 15-16)

Suunavate küsimuste esitamist kohtulikul küsitlemisel esines nii kaitsja (kriminaalasjades nr 08260100745 ja 09260100982), prokuröri (kriminaalasjades nr 09260200032, 05284000820, 09260100362, 08260103974, 08260100745 ja 07260101816) kui kohtuniku poolt (kriminaalasjas nr 07260101816). Suunavad küsimused aitasid meenutamist 65% ning tekitasid mäluvea 35% juhtudest. (Joonis nr 3 ja 4)

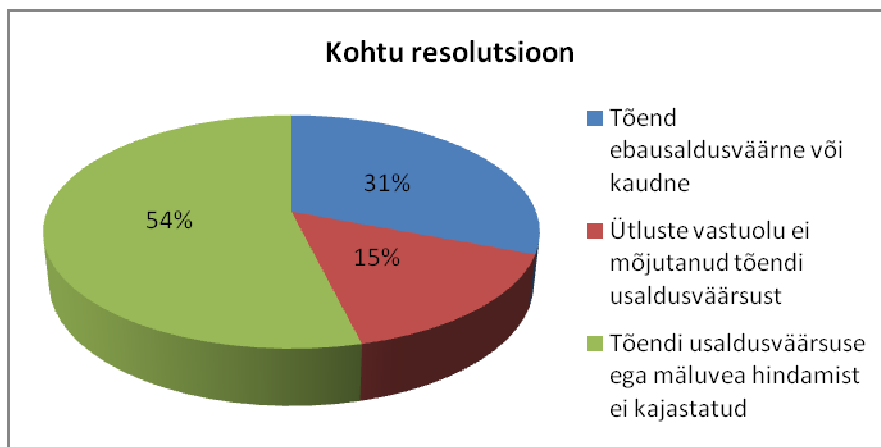
Joonis nr 3

Joonis nr 4

Kohtus ja kohtueelsel menetluses antud ütluste vastuolude tõttu luges kohus tõendi ebausaldusväärseks või kaudseks neljas kriminaalasjas viieteistkümnest (kriminaalasjad nr 05284000820, 09260100362, 08260103974 ja 08260100745). Kohtueelsel uurimisel antud ütluste erinevust kohtus antud ütlustest ei pidanud kohus tõendi lubatavuse seisukohalt oluliseks kahes kriminaalasjas viieteistkümnest (kriminaalasjad nr 10260100459 ja 07260104419). Kohtuotsuse resolutsiivosas ei kajastunud kohtu poolt tõendi usaldusväärsuse ega mäluvea hindamist seitsmel juhul (kriminaalasjad nr 08260103049, 08260104718, 07260101881, 07260101816, 07260103271, 07260104010 ja 10260100111). (Joonis nr 5)

Joonis nr 5

Analüüsi tulemusena selgus, et mäletamisest tingitud erinevusi kohtus ning kohtueelselt antud ütluste vahel esineb 93% kriminaalasjadest. Sagedaseim põhjus, millest nimetatud lahknevused tulenevad on pikk aeg sündmuse ning kohtuliku ülekuulamise vahel.

Analüüsi tulemusena võib järeldada, et mida väiksem ajavahe sündmuse ja kohtuliku küsitlemise vahel, seda vähem esines mäluvigu. Analüüsist nähtub suur suunavate küsimuste osakaal kohtumenetluses, kuid mitte alati ei täida need eesmärki, käesolevas töös analüüsitud kriminaalasjade põhjal ilmnes, et 35% juhtudest tekitasid suunavad küsimused isikul mäluvea ega andnud tulemusi sündmuse paremaks meenutamiseks. Vastuoludest kohtus ja kohtueelsel menetlusel tingitud ütluste ebausaldusväärsus tagas süüdistatava täieliku õigeksmõistmise ühes analüüsitud kriminaalasjas (kriminaalasjad nr 09260100362).

KOKKUVÕTE

Eesti Vabariigi Riigikohtu kohtunike seisukoht on hetkel selline, et isiku süüdimõistmisel ei saa kohtueelsel uurimisel kogutud ütlusi kasutada, kui isik on kohtuistungis toimumise ajaks sündmuse täielikult unustanud või annab ütlusi, milles vastuolusid kohtueelsel menetlusel antud ütlustega ei ole võimalik kõrvaldada. Kohus teeb otsuse siseveendumuse ning kogutud tõendite pinnalt, mis väljendub tõendamiseseme asjaolude olemasolus või nende puudumises.

Paraku on menetlusajad pikad ning kuriteosündmuse toimepanemise ajast tõendite kohtuliku uurimiseni võib kuluda aastaid. Eeldada, et eeluurimisel ütlusi andnud isik mäletab sündmust, selle olustikku, kurjategijat vm detailideni, on ekslik ning seetõttu võib isiku ütlus minna kahes etapis tugevasti lahku.

Kui inimesel on füüsiliste või psüühiliste eripärade tõttu halb mälu, ei ole ta tahtlikult seadnud kohtus kahtluse alla oma ütlusi kui isikulist tõendit. Kui mälu ei taastu ning sündmuse asjaolude kohta olulist informatsiooni andva isiku ütlused loetakse ebausaldusväärseteks ja tõenina sobimatuks, võib väheste tõendite olemasolu korral jääda süüdlane karistuseta. Kahtlemata ei saa vähem tähtsaks pidada ka teist varianti, mil inimene võidakse mõista süüdi tunnustajate tajumoonutuste või valemälestuste esinemise tagajärjel. Siin on kohtul oluline roll tagada nii õiglus kui õigluskindlus. Kas need ka alati koos tagatud saavad, on iseküsimus ning iga isiku subjektiivne seisukoht.

Antud lõputöö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on sagedasemad mäletamisest tulenevad vead, mis ilmnevad kohtueelselt ja kohtumenetluses antud ütluste vahel ning milline on aja mõju faktiliste andmete mäletamisele. Eesmärgi saavutamiseks analüüsis autor 15 Tartu Maakohtu praktikas ajaperioodi 2005-2010 jäävat kriminaalasja. Analüüsitud kriminaalasjade põhjal ilmnisid sagedasemate mäletamisest tulenevate vigadena ebatäpsused sellistes faktilistes asjaoludes nagu sündmuse aeg, viis, arvud ja pärisnimed. Tuvastati ka korrelatiivne seos faktiliste andmete mäletamise ja kuriteosündmusest möödunud aja vahel.

Kasutatud kohtuistungis protokollidest nähtub sage küsimus - kas kohtueelsel uurimisel ütlusi andes mäletati toimunut paremini või kas need olid õigemad kui kohtus antud ütlused. Analüüsi kohaselt tekitasid suunavad küsimused 35% juhtudest isikutel mäluviga või ei aidanud kaasa sündmuse asjaolude paremale meenutamisele.

Kohati jättis selline küsitlemise taktika töö autorile mulje kui kaitsja või prokuröri poolt ütluste andja meelevaldsest survestamisest ütluste reprodutseerimisel.

Mäletamise võime on individuaalne ning sõltub paljudest teguritest. Käesolevas töös leiab eelnimetatud väide kinnitust eelkõige seetõttu, et analüüsi tulemusena ilmnis mäluvea esinemist olulistest faktides neljateistkümnes kriminaalasjas viieteistkümnest.

Lõputöö raames analüüsitud kriminaalasjad ei ole taotluslikult valitud sellist tulemit kujundama, need on Tartu Maakohtu Viljandi kohtumaja arhiivist väljastatud ilma igasuguse eelneva informatsioonita lõputöö sisu kohta.

Kahjuks ei ole seadusandja ega üldine õiguspraktika määratlenud üheselt mäluvea küsimust ning nii Riigikohus kui madalama astme kohtud võivad mäluveaga tõlgendada väga erinevalt (Käesolev töö lk. 4). Laiem avalik arutelu ning ühese kohtupraktika väljatöötamine muudab mäluvea küsimuse hindamise küll osaliselt kohtuastmete seisukohalt ühtlustatumaks, kuid kuna tegemist on iga isikulise tõendi hindamise puhul sedavõrd analüütilist lähenemist nõudva küsimusega, ei ole jääkade piiride kehtestamine mõeldav. Autor on seisukohal, et mäluveaga seonduvat on kohtupraktikas laiemalt vähe käsitletud. Menetlussüsteem on liialt terminoloogiakeskne, inimese kui indiviidi omapärad jäetakse sageli tähelepanuta. Autori ettepanek on tõsta läbi koolituste kohtueelseste menetlejate teadlikkust mäluveade tekkepõhjuste ja olemuse kohta. Koolitustest saadavat teavet tuleb rakendada menetluspraktikas, selle kasuefektina kaasneb tulemuslikum kriminaalmenetluse protsess, kus menetlustoimingud on ajaliselt läbimõeldumad, saadavad ütlused sündmuse kohta kvaliteetsemad. Menetlustoimingute planeerimine tagab uurimistoimingute tõsisema kaalutlemise - millised toimingud on tarvis teostada esmajärjekorras, milline potentsiaalne tõend võib aja möödudes nõrgeneda või sootuks hävida.

Vähemtähtsaks ei saa ka pidada hetkel arutluses olevat ütluste deponeerimist näiteks mahukamate ning pikemat menetlusaega eeldavate kriminaalasjade puhul. Sellisel juhul kuulataks kohtueelses menetluses üle eeluurimiskohtuniku juures ja riskküsitluse reeglite kohaselt ning antud ütlused on tõendina kasutatavad hilisemas kohtumenetluses.

SUMMARY

The topic of the graduation thesis is “The assessment of remembering on collecting testimonial evidence.”

In this thesis the author researched the differences of remembering in testimonial evidence between court and pre-trial proceedings. Also how the ability of remembrance of the factual data can be influenced by time, what are the main factors that determine false recalls and the effect of suggestive questions.

The purpose of this research is to analyze how the differences of testimonies given in court and pre-trial proceedings, influence the reliability of the testimonial evidence. If the person does not remember the factual data of the crime in court, the pre-trial testimonies cannot be considered as evidence.

This graduation thesis has been written in Estonian. Capacity of the paper is 46 pages without the appendixes. The author has used a comparative and analytical research method to achieve the purposes of the thesis, analyzing 15 criminal cases and 37 crime episodes what have been taken place in Tartu Maakohtu court practice and compared them with the theory of memory processes.

As a result of the analysis the author came to a conclusion that correlation between time and memory errors mainly influences remembering the factual data such as the exact time of the crime, the method of the crime, numbers and names.

In this analysis occurred that suggestive questions caused in 35% of the cases, memory errors or false memories and helped the witnesses to remember the factual data in 65% of the cases.

The keywords of the thesis are remembering, memory, perception, forgetting, interrogation.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- Auväärt, L. 2001. Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse, metoodilisi materjale. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 14
- Bachmann, T. 2003. Psühhoomia juriidilises kontekstis: tutvustavad loengud . Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 56-57; 60-62
- Bachmann, T., Maruste, R. 2001. Psühholoogia alused. Tallinn: Ilo, lk. 128-129; 132; 135;140
- Candel, I., Hayne, H., Strange, D., Prevoo, E. 2009. The effect of suggestion on children's recognition memory for seen and unseen details. *Psychology, Crime & Law* 15 (1) 29-39
Välja otsitud EBSCOhost andmebaasist 27.04.2011
- Cassel, W.S., Roebbers, C.E.M., Bjorklund, D.F. 1996. Developmental Patterns of Eyewitness Responses to Repeated and Increasingly Suggestive Questions. *Journal of Experimental Child Psychology* 61 (2) 116-133. Välja otsitud ScienceDirect andmebaasist 26.04.2011
- Fisher, R., Milne, R., Bull, R. 2011. Interviewing Cooperative Witnesses. *Current Directions in Psychological Science*, 20 (1) 16-19. Välja otsitud Sage Journals Online andmebaasist 07.03.2011
- Goodwin, F. 1989. From the Alcohol, Drug Abuse, and Mental Health Administration. *JAMA: The Journal of the American Medical Association* 261 (18) 2604. Välja otsitud 24.03.2011
- Gordon, B., Barker-Ward, L., Ornstein, P. 2001. Children's testimony: a review of research on memory for past experiences. *Clinical Child and Family Psychology Review* 4 (2) 157-181. Välja otsitud Mendeley andmebaasist 07.03.2011
- Haber, R.N., Haber, L. 2000. Experiencing, remembering and reporting events. *Psychology, Public Policy, and Law* 6 (4) 1057-1097
- Hess, J. 1997. Interviewing and Interrogation for Law Enforcement. Cincinnati: Anderson Publishing Co, lk. 19
- Jokinen, A. 2005. Rikos jää tekijän mieleen: muistijälkitesti rikostutkimenetelmänä. Helsinki: Poliisiammatikorkeakoulu, lk. 10, 17
- Justiitsministeeriumi arengukava 2011-2014. Vastu võetud justiitsministri määrusega 21.01.2010, kättesaadav justiitsministeeriumi kodulehel www.just.ee/49001
- Kangur, A. 2008. Millal saab isiku kohtust väljaspool tehtud avaldus olla tõendiks kohtumenetluses? *Juridica* I, 11-23

Kask, K. 2010. Menetlejate küsitlemistehnika. Alla 14-aastaste laste ülekuulamisprotokollide analüüs. *Juridica* 2, 120-125

Kaugia, S. 2003. Õigus Psühholoogia Sotsioloogia õppematerjale III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 148

Kohtuotsus nr 3-1-1-105-06. Riigikohtu kriminaalkolleegium 28.02.2007. Riigikohtu koduleht www.nc.ee/?id=11&tekst=222497385, välja otsitud 12.02.2011a

Kohtuotsus nr 3-1-1-4-07. Riigikohtu kriminaalkolleegium. 05.04.2007. Riigikohtu koduleht www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-1-1-4-07, välja otsitud 16.04.2011b

Kohtuotsus nr 3-1-1-21-09. Riigikohtu kriminaalkolleegium 07.05.2009. Riigikohtu koduleht www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222516554, välja otsitud 05.05.2011

Kohtuotsus nr 3-1-1-22-10. Riigikohtu kriminaalkolleegium. 26.05.2010. Riigikohtu koduleht www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=222525397, välja otsitud 16.04.2011

Kriminaalasjad nr:

09260200032

10260100459

05284000820

08260103049

09260100362

08260104718

08260103974

08260100745

07260101881

07260104419

07260101816

07260103271

09260100982

07260104010

10260100111

- Kriminaalmenetluse seadustik, 12.02.2003, jõustunud 01.07.2004- RT I, 23.02.2011, 45
- Leppik, P. 2003. Mõtlemine on huvitav. Tallinn: REKK, lk 39; 40
- Loftus E.F. 2002. Memory Faults and Fixes. *Issues in Science Technology* 18 (4), lk. 41-50
- Loftus E.F. 2003. Our changeable memories: legal and practical implications. *Nature Reviews: Neuroscience* 4, lk. 231-234
- Lõhmus, U. 2010. Kohtuhaldus kohtute seaduse eelnõu järgi. *Juridica* 2, 75-85
- Lynch, P. 2011. Long-term memory. Experiment-resources leheküljelt www.experiment-resources.com/long-term-memory.html, välja otsitud 25.05.2011
- Moryiama, Y., Mimura, M., Kato, M., Kashima H. 2006. Primary alcoholic dementia and alcohol-related dementia. *Psychogeriatrics* 6 114-118. Välja otsitud EBSCOhost andmebaasist 24.03.2011
- Nääs, O. 2010. Mõned menetlusõiguslikud tähelepanekud: Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus 3-1-1-22-10. *Juridica* 4, 304-309
- Pakes, F., Pakes, S. 2009. *Criminal Psychology*. Devon: Willan Publishing, lk 77
- Rammo, R. 2006. Alaealiste ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. *Juridica* 5, 317-328
- Raska, E. 2010. Olemise õigus. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, lk 11
- Riid, A. 1995. Taju. Automaatikainstituudi kodulehelt www.dcc.ttu.ee/andri/teosed/taju.pdf, välja otsitud 25.04.2011
- Rosentau, M. 2001. Tõendamine teadmiste standardmudelis. *Juridica* 3, 188-205
- Tammemäe, T. 2008. Kahe- ja kolmeaastaste eesti laste kõne arengu tase Reynelli ja HYKS testi põhjal ning selle seosed koduse kasvukeskkonna teguritega. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, lk 24

LISA 1

09260200032

Kohtul tuleb otsustada, kelle ütlusi pidada usaldusväärsemaks, kas politseitöötajate J.S ja A.T ütlusi või süüdistatava tuttavate ja elukaaslase ütlusi. Kohus on seisukohal, et politseitöötajate ütlused on usaldusväärsemad ja kohtul ei ole tõendeid, et neid mitteusaldusväärseteks lugeda. Samas S.E elukaaslase J.M ja tema tuttavate ütlused on rajatud kaitsetaktikale, et süüdistatavat päästa temale esitatud süüdistusest.

10260100459

Kohtul ei ole alust kahelda kannatanute ja tunnistajate T.J ja E.K ütluste usaldusväärsuses. Eelkirjeldatud kannatanute ja tunnistajate ütlused on süüdistuses kirjeldatud asjaolude osas omavahel piisaval määral haakuvad, detailiderohked ja sellistena süüdistuses kirjeldatud asjaolude olemasolu tõendavad. Asjaolu, et alaealiste tunnistajate kohtueelsel uurimisel antud ütlused erinesid kohtus antud ütlustest mitteolulisel st. süüdistust mittevääraval määral, ei too kaasa alaealiste tunnistajate kohtus antud ütluste ebausaldusväärseks tunnistamist. Löökide arvu erinevus erinevate tõendiallikate puhul ei välista M.H süüd temale süüks arvatud teos. Asjaolu, mille kohaselt alaealised tunnistajad ja kannatanu määrasid vahekaugusi meetrites üksteisest erinevalt, ei anna alust lugeda nende ütlusi ebausaldusväärseteks.

05284000820

Kohtuistungil andis kannatanu ütlusi, et 19.10 olid auto peal just tema asjad. Kuupäeva täpsustamiseks avaldas prokurör tl. 17. Eeluurimisel on kannatanu andnud ütlusi, et 18. oktoobril 2005 kella 10:00-11:00 vahel sõitis ta Karksi-Nuiast Tartu poole ja Helme vallas Linnaküla läheduses jõudis järgi punast värvi sõiduautole Audi 100. Peale ütluste andmist kannatanu ütles, et võis see kuupäev olla. Abikaasal oli meeles, nad käisid lapsega arsti juures. Kohus leiab, et vastuolu ütlustes kohtuistungil ja eeluurimisel antud ütlustes kuupäevade kohta, ei ole kohtuistungil usaldusväärsetel põhjendatud. Kannatanu ütlused on vastuolulised ja ebausaldusväärsed. Kuna kohtulikul uurimisel selgusid vastuolud ja küsitavused, mida ei olnud võimalik kohtuistungil kõrvaldada, tuleb need tõendid lugeda kaudseteks tõenditeks. Nende alusel ei ole põhjendatud J.A süüdi mõista varguse toimepanekus.

09260100362

Kohus ei pea süüdistuse poolt esitatud tõendeid usaldusväärseteks sellisel määral, et tõenditest saaks järeldada kuriteokoosseisu elementide olemasolu süüdistatava käitumises. Asjaolu, et süüdistatav tõi esile mitmesuguseid põhjuseid, mis kriminaalmenetluse käigus muutusid, õigustamaks enda poolt tööde mittelõpetamist, ei tingi süüdistatavas süüdimõistmist talle süüks arvatud tegude toimepanemises eeltoodud põhjustel.

08260103974

S.J ütlused on erinevad vastuses prokuröri ja kaitsja samadele küsimustele. Prokuröri küsimusele, kas te nägite noaga löömist, vastab S.J, et nägi löömist. Kaitsja küsimusele, kas te löömist nägite, vastab S.J, et ei näinud. Kohus leiab, et tunnistaja S.J ütlused noaga löömise asjaolude kohta ei ole usaldusväärsed, kuna ühele ja samale küsimusele vastab ta kohtuistungil erinevalt ning seega ei saa neid kasutada antud asjas tõendina noaga löömise nägemise asjaolu tuvastamisel.

08260100745

Kohtuistungil ülekuulatud tunnistaja I.J ütlustest nähtub, et tema ei ole omandanud V.B-lt narkootilist ainet amfetamiini. Kohtueelsel uurimisel on nimetatud tunnistaja andnud ütlusi, mis on kohtuistungil antud ütlustega vastuolus. Kohus nõustub prokuröriaga, et I.J kohtuistungil antud ütlused tuleb lugeda mitteusaldusväärseteks. Tunnistaja I.J ütlustele tuginedes ei saa lugeda tõendatuks süüdistuses nimetatud asjaolude olemasolu.

07260104419

A.J on süüdiv isik, kuriteo toimepanemise ajal oli ta võimeline oma teo keelatuselt aru saada ja oma käitumist vastavalt sellele juhtima. Joobeseisund ei välista süüd.

Antud kriminaalasjas ei mäleta süüdistatav ei kohtus ega kohtueelsel menetlusel, sündmusest-teise isiku tapmise katsest, ründamise fakti, kuid teab, et tarvitas kannatanuga ühiselt alkoholi. Kohtu soovil esitas prokurör taotluse A.J suhtes kohtupsühhiaatria-psühholoogia kompleksekspertiisi teostamiseks.

Ekspertiisi tulemusena on psühholoogi arvamus järgmine: A.J on alkoholi tarvitanud noorukieast peale, mis käesolevalt on kujunenud alkoholisõltuvuseks.

Sellest tulenevalt ka kognitiivsete funktsioonide, eriti mälu ja tähelepanu seoslikkuse häiritus ja reprodutseerimise fragmentaarsus. Isik ei ole vaimuhaige, nõdrameelne, nõrgamõistuslik, ega olnud tegemist tema puhul ka ajutise raske psüühikahäirega.“

09260100982

Kohus leiab, et kannatanu ja tema venna ütlused ähvarduste sisu kohta ei ole usaldusväärsed, kuna kannatanu ise oli ninaluu puruklööja ja seega hirmul teda ähvardava kriminaalasja ees. Tartu Ringkonnakohtu otsuse kohaselt on Tartu Maakohus lugenud M.J ütlused ebausaldusväärseteks, kuid mis motiividel, seda otsusest ei nähtu. Kohus hindab tõendeid nende kogumis oma siseveendumuse kohaselt.

Seetõttu ei saa kujuneda arvamust, et kannatanu poolt antud ütlused on igal juhul isiku süüdimõistmise aluseks ning süüdistatavate ütlused on iseenesest mõistetavalt kõrvale jäetavad. Ringkonnakohus leiab, et kannatanu K.J ja tunnistaja M.J ütlustest ei piisa, et vaid nende alusel mõista süüdistatavad süüdi.